

ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΜΕΘΟΔΟΥ ΚΑΙ ΠΕΔΙΑ ΕΡΕΥΝΑΣ
ΣΤΗ ΣΥΓΚΡΙΤΙΚΗ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑ*

1. Τὰ ὄρια καὶ ἡ μέθοδος.

Γεννημένη στὸ δέκατο ἔνατο αἰώνα, παιδὶ τοῦ κοσμοπολιτισμοῦ, τῆς τεχνολογικῆς προόδου καὶ τῶν ιδεολογιῶν ποὺ τὴν ἀκολουθοῦν, ἡ Συγκριτικὴ Φιλολογία ἐμφανίζεται καταρχὴν ὡς τάση τῆς Λογοτεχνίας στὸ χῶρο τῆς Ἱστορίας τῆς Λογοτεχνίας. Ἡ παράλληλη παρατήρηση τῆς ἐξέλιξης ἀριθμοῦ ἐθνικῶν λογοτεχνιῶν τῆς Δυτ. Εὐρώπης ὀδηγεῖ ἀναπόφευκτα στὴ σύγκριση, ποὺ γρήγορα γίνεται τὸ κυριότερο ἐργαλεῖο μὲ τὸ ὁποῖο ἐπιτυγχάνεται ἡ γνώση τῶν πολιτισμικῶν ἐκφράσεων τῶν εὐρωπαϊκῶν ἐθνῶν, καὶ ταυτόχρονα ἐρχεται στὸ φῶς ἡ καθοριστικὴ ἰδιαιτερότητα τοῦ καθενός¹.

Γλῶσσα καὶ ἔθνος εἶναι δυὸ κλειδιά γιὰ τὴν κατανόηση τῶν αἰτίων ποὺ ὀδήγησαν στὴ γέννηση τῆς Συγκριτικῆς Φιλολογίας. Στὸ β' μισό τοῦ 18ου αἰ. οἱ λαοὶ τῆς Δυτ. Εὐρώπης ἀποκοτοῦν συνείδηση τῶν πολιτιστικῶν ἰδιαιτεροτήτων τους. Σ' αὐτὸ ἔχουν συντελέσει ὁ γαλλικὸς διαφωτισμὸς, οἱ ιδέες ποὺ παράγει καὶ θέτει σὲ κυκλοφορία, οἱ συχνότερες ἐπαφές τῶν διανοουμένων τῆς Εὐρώπης μεταξὺ τους, ἀλλὰ κυρίως τὰ ἀποτελέσματα τῆς γνωστῆς διαμάχης τῶν Ἀρχαίων καὶ Νεωτέρων (*Querelle des Anciens et des modernes*), ὅπως ἡ ἐγκατάταλψη τοῦ κλασικοῦ γούστου καὶ ἡ παραδοχὴ τῆς σχετικότητος τοῦ ὠραίου μὲ τὸ κεφαλαιώδες ἔργο τοῦ ἀββᾶ Du Bos, *Réflexions critiques sur la poésie et la peinture* (1718). Ὁ Βολταῖρος στὴ Γαλλία μεταφράζει, παραφράζει καὶ διασκευάζει τὸν Σαῖξπηρ, βάζοντας ἔτσι τὰ θεμέλια τῆς γνωριμίας μὲ τὴν ἀγγλικὴ λογοτεχνία, ἐνῶ γερμανόφωνοι ποιητές, ὅπως ὁ Gessner, ὁ Klopstock διαβαίνουν τὸν Ρῆγο, τὴν ἴδια στιγμή ποὺ ὁ Βερθέρος τοῦ Γκαίτε, μὲ τίς ἄλλες-

* Διάλεξη ποὺ ἐγίνε στὸ Πανεπιστήμιο Ἰωαννίνων στις 27 Μαΐου 1983, ὕστερα ἀπὸ πρόσκληση τοῦ τομέα Μεσαιωνικῆς καὶ Νεοελληνικῆς Φιλολογίας.

1. Δὲν εἶναι μέσα στις προθέσεις μου νὰ κάνω ἐδῶ μιὰ ἱστορία τῆς Συγκριτικῆς Φιλολογίας. Ἀντίθετα θάθελα νὰ δώσω μὲ συνοπτικὸ τρόπο τὰ κυριότερα στάδια ἐξέλιξης τῆς. Γιὰ περισσότερες πληροφορίες βλ. P. Brunel, C. Pichois, A.-M. Rousseau, *Qu' est-ce que la Littérature Comparée*, Paris, A. Colin, 1983 καθὼς ἐπίσης καὶ Ἑλένης Πολίτου-Μαρμαρινοῦ, *Ἡ Συγκριτικὴ Φιλολογία, χῶρος, σκοπὸς καὶ μέθοδοι ἐρευνας*. Ἀθήνα, Καρδαμίτσα, 1981.

πάλληλες μεταφράσεις και διασκευές, γίνεται από τό 1776 μέχρι τό 1800, ένα σταθερό σημείο αναφοράς μιᾶς ἐποχῆς. Ὁ ρομαντισμός, πού ἐμφανίζεται παράλληλα, συγκεκριμενοποιεῖ αὐτό πού εἶχε φανεῖ στόν ὀρίζοντα: ἡ διάκριση ἀνάμεσα στίς λογοτεχνίες τοῦ Βορρά καί τοῦ Νότου τῆς Εὐρώπης εἶναι ἐφεξῆς ὀριστική. Ὁ ὅρος ἐθνική λογοτεχνία πού πρὶν ἀπό τόν 17ο ἦταν ἄγνωστος, ἀρχίζει τώρα νά κερδίζει ἔδαφος. Ἡ ἐξέλιξη τῶν εὐρωπαϊκῶν γλωσσῶν, τόσο τῶν λατινογενῶν ὅσο καί τῶν κελτικῶν, ἐπιταχύνει τήν διαμόρφωση μιᾶς ἐθνικῆς συνείδησης. Ὁξυδερκεῖς διανοοῦμενοι, ὅπως οἱ ἀδελφοί Schlegel ἢ ἡ Κυρία De Staël θέτουν τὰ προβλήματα πού προκύπτουν ἀπό τήν ἀναγνώριση τῶν πολιτισμικῶν ἰδιαιτεροτήτων τῶν εὐρωπαϊκῶν ἐθνῶν στίς συγκεντρώσεις τοῦ Corpet. Ἡ προσφορά τους στή λογοτεχνική κριτική εἶναι τεράστια¹. Εἰδικότερα, τό ἔργο τοῦ A.W. Schlegel *Λογοτεχνία καί Τέχνη* (1801-1804) καθιερώνει στό γερμανόφωνο χῶρο τήν ἔρευνα πάνω στήν ποιητική γλώσσα καί τοὺς λογοτεχνικούς μῦθους.

Στά 1814 μεταφράζεται στά γαλλικά καί προκαλεῖ τό ἐνδιαφέρον γιά τίς κριτικές του καί πολεμικές του πάνω στό γαλλικό κλασικισμό. Εἴμαστε ἤδη στό 19ο αἰ. Στή Γαλλία οἱ πραγματικοί εἰσηγητές τῆς Συγκριτικῆς Φιλολογίας εἶναι ὁ Abel Villemain, ὁ Jean - Jacques Ampère καί ὁ Philarette Chasles.

Ὁ πρῶτος δίνει τό 1828-29 στή Σορβόνη Μαθήματα γαλλικῆς φιλολογίας πού τυπώνει κατόπιν καί ὅπου κάνει λόγο γιά ἀμοιβαίες ἐπιδράσεις ἀνάμεσα στή Γαλλία τήν Ἀγγλία καί τήν Ἰταλία καί ὅπου χρησιμοποιεῖ τόν ὄρο συγκριτική φιλολογία, ἐνῶ στά μαθήματά του ἔλεγε ὅτι ἤθελε νά δεῖξει αὐθεντόντας ἕνα συγκριτικό πῖνακα, αὐτό πού τό γαλλικό πνεῦμα εἶχε δεχθεῖ ἀπό τίς ξένες φιλολογίες, καί αὐτό πού εἶχε δώσει².

Ὁ δεύτερος, γιός τοῦ γνωστοῦ φυσικοῦ Ampère, δίνει στό Ἀθήναιο τῆς Μασσαλίας στά 1830 μιᾶ σειρά μαθημάτων πάνω στήν ποίηση τῆς Βόρειας Εὐρώπης. Δύο χρόνια ἀργότερα στή Σορβόνη, στό ἐναρκτήριο μάθημά του μέ τίτλο *Ἡ γαλλική φιλολογία καί οἱ σχέσεις της μέ τίς ξένες λογοτεχνίες στό Μεσαίωνα*, ἔλεγε μεταξύ ἄλλων: «Θά πραγματοποιήσουμε αὐτή τήν συγκριτική μελέτη, χωρὶς τήν ὁποία ἡ λογοτεχνική ἱστορία θά μείνει ἀσυμπλήρωτη»³. Ὁ Chasles διεύρυνε ἀκόμη περισσότερο τό πεδίο τῶν συγκρίσεων: πρότεινε ὅτι δέν πρέπει νά διαχωρίζουμε τήν ἱστορία τῆς λογοτεχνίας ἀπ' αὐτήν τῆς φιλο-

1. Στά 1810 ἡ κυρία De Staël στό ἔργο της *Περί τῆς Γερμανίας* γράφει μεταξύ ἄλλων: «Τά ἔθνη πρέπει νά ἀλληλογωρίζονται καί νά ἀλληλοκαθοδηγοῦνται. ... Πρέπει νά δεχτοῦμε τίς σκέψεις τῶν ξένων, γιατί αὐτοί πού φιλοξενοῦν κερδίζουν περισσότερο ἀπό αὐτοῦς πού φιλοξενοῦνται» *De l' Allemagne, εἰς Oeuvres Complètes de Madame la Baronne de Staël-Holstein*, Paris, F. Didot 1836, τόμος δεύτερος, σελ. 161.

2. Πρβ. P. Brunel..., ὁ.π. σελ. 18.

3. P. Brunel, ὁ.π. σελ. 18.

σοφίας καὶ τῆς πολιτικῆς. Στὸ Κολλέγιο τῆς Γαλλίας ποὺ δίδαξε ἀπὸ τὸ 1841 ὡς τὸ 1873 ἱστορία τῶν λογοτεχνιῶν τῆς Βόρειας Εὐρώπης, ὑπεστήριξε ὅτι «ένας λαὸς χωρὶς πνευματικὲς ἀνταλλαγὲς μὲ τοὺς ἄλλους εἶναι ἕνας σπασμένος κρῖκος ἀλυσίδας»¹. Γύρω στὰ 1840 ἡ Συγκριτικὴ Φιλολογία ἐδραιώνεται· δημοσιεύονται: *Συγκριτικὴ Ἱστορία τῆς Ἰσπανικῆς καὶ Γαλλικῆς λογοτεχνίας* τοῦ A. De Puibusque, (1843). *Ἐπίδραση τῆς Ἰταλίας στὰ γαλλικὰ γράμματα, ἀπὸ τὸν XIII αἰῶνα μέχρι τῆ βασιλεία τοῦ Λουδοβίκου ΙΔ* τοῦ E.J.B. Rathery (1853), *Κορνήλιος, Σαίξπηρ, Γκαίτε* τοῦ W. Reymond (1864). Στὴν Ἰταλία ὁ De Sanctis γίνεται καθηγητὴς συγκριτικῆς φιλολογίας στὸ πανεπιστήμιο τῆς Νάπολης, (1863) στὴν Οὐγγαρία ἡ πρώτη συγκριτολογικὴ ἐπιθεώρηση δημοσιεύεται στὰ 1877 μὲ πρωτοβουλία τοῦ καθηγητῆ H. Meltzl ἐνῶ στὴν Ἀγγλία τὸ ἔργο τοῦ H. Hallam *Εἰσαγωγὴ στὶς λογοτεχνίες τῆς Εὐρώπης τὸ 15ο, 16ο καὶ 17ο αἰῶνα* (1837) προοιωνίζει τὸ κλασικὸ ἔργο τοῦ M. Posnett, *Συγκριτικὴ Φιλολογία* (1886). Παράλληλα στὴ Γερμανία ὁ M. Carriere, στὰ 1884, ἀφιερώνει στὴν ποίηση μιὰ σειρὰ μαθημάτων μὲ θέμα *Ἡ οὐσία καὶ οἱ μορφὲς τῆς ποίησης καὶ οἱ σχέσεις της μὲ τὴν συγκριτικὴ ἱστορία τῆς λογοτεχνίας*.

Στὴ Γαλλία, ὕστερα ἀπὸ προσπάθειες τοῦ Ferdinand Brunetiere, ἡ Συγκριτικὴ Φιλολογία καθιερώνεται σὰν εἰδικὸς κλάδος τῆς Φιλολογίας. Στὰ 1896 ἱδρύεται πανεπιστημιακὴ ἔδρα στὴ Λυῶν καὶ καταλαμβάνεται ἀπὸ τὸν Joseph Texte ποὺ τὴν προηγούμενη χρονιά δημοσίευσε τὴ μελέτη *Ὁ Jean-Jacques Rousseau καὶ οἱ καταγωγὲς τοῦ λογοτεχνικοῦ κοσμοπολιτισμοῦ*.

Τὴν ἴδια χρονιά ὁ L. P. Betz, συγγραφέας τῆς μελέτης *Ὁ Χάινε στὴ Γαλλία*, γίνεται καθηγητὴς στὸ πανεπιστήμιο τῆς Ζυρίχης, ἐνῶ τὸ 1910 ὁ F. Baldensperger καταλαμβάνει τὴν ἔδρα τῆς Σορβόνης ποὺ ἱδρύεται εἰδικὰ γι' αὐτὸν.

Ἡ ἔννοια τῆς ἱστορικότητας βρίσκεται πίσω ἀπὸ τὶς προθέσεις τῶν πρώτων συγκριτολόγων. Ἡ λογοτεχνικὴ δημιουργία ἐννοεῖται καὶ μελετᾶται περισσότερο μέσα στὰ πλαίσια τῆς Ἱστορίας τῆς Λογοτεχνίας, κυρίαρχου κλάδου ποὺ προσαρτᾶ μὲ μεγάλη εὐκολία τὴν κριτικὴ τῆς Λογοτεχνίας καὶ σ' ἕνα βαθμὸ συγχέεται μ' αὐτὴν. Ἡ γνώση εἶναι ἱστορικὴ, δηλ. στὴν καλύτερη περίπτωση ἕνας ἐγκυκλοπαιδισμὸς ποὺ μάχεται γιὰ τὴν κατάκτηση μιᾶς ὅσο γίνεται μεγαλύτερης ἐπιφάνειας.

Στὸ πρῶτο μισὸ τοῦ αἰῶνα μας ἡ Συγκριτικὴ Φιλολογία κερδίζει γρήγορα ἔδαφος στὴν Ἀμερικὴ, ὅπου ἱδρύνονται αὐτόνομα τμῆματα στὰ διάφορα πανεπιστήμια.

Σήμερα, εἰδικευμένα περιοδικά², ἔθνικὲς καὶ διεθνεῖς ἐνώσεις, συνέδρια

1. P. Brunel, ὁ.π. σελ. 19.

2. Στὴ Γαλλία ὑπάρχει, ἀπὸ τὸ 1921 ἡ τριμηνιαία *Revue de Littérature Comparée*.

και δημοσιεύματα¹ αποτελούν την επιστημονική υποδομή αυτής της ειδικότητας. Έχοντας διανύσει ένα μακρὸ δρόμο ρασιοναλιστικής γνώσης τῶν λογοτεχνικῶν γεγονότων διαφόρων ἐθνικῶν λογοτεχνιῶν, τόσο στὴν Εὐρώπη ὅσο και στὴν Ἀμερική, ἀλλὰ και στὴν Ἀσία και Ἀφρική, και κατακτήσει ἕνα παγκόσμιο κύρος, ἡ Συγκριτικὴ Φιλολογία, ἐμφανίζεται με μιὰ συγκεκριμένη θεωρητικὴ ταυτότητα και με ὑποθέσεις ἔρευνας δοκιμασμένες.

Μπορεῖ ἐπομένως νὰ ὀριστεῖ σὰν ὁ κλάδος τῆς φιλολογικῆς ἐπιστήμης, πού, με τὴν ἀναλυτικὴ περιγραφὴ, τὴν μεθοδικὴ σύγκριση, τὴν συνθετικὴ ἔρμηνεία ἔρευνᾶ τις ἀναλογίες, ὁμοιότητες, διαφορές, συγγένειες, ἐπιδράσεις, ἀπὸ τὴ μιὰ πλευρὰ ἀνάμεσα σὲ κείμενα περισσοτέρων ἐθνικῶν λογοτεχνιῶν, χωρὶς χρονικὴ διάκριση, πού ἀνήκουν στὴν ἴδια ἢ σὲ διαφορετικὲς πολιτισμικὲς παραδόσεις, και ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρὰ ἀνάμεσα στὴ λογοτεχνία και τις καλὲς τέχνες².

Ἡ εὐρύτητα αὐτοῦ τοῦ ὀρισμοῦ, προῖον ἐξάλλου τῆς ἐξέλιξης τῆς ἴδιας τῆς Συγκριτικῆς Φιλολογίας τὰ τελευταία πενήντα χρόνια, ἐπιβάλλει ὀρισμένες διευκρινήσεις. Ἡ σύγκριση καταρχὴν εἶναι ἡ βασικὴ μέθοδος πού ὅμως μόνη της δὲν ἐπαρκεῖ. Δίνει ὡστόσο θετικὰ ἀποτελέσματα ὅταν ἔρχεται νὰ συμπληρώσει και νὰ κατευθύνει ὡς ἕνα βαθμὸ, τις ἔρευνες στὴν Ἱστορία, τὴ Θεωρία και τὴν Κριτικὴ τῆς Λογοτεχνίας. Στὴν πρώτη, ἡ μελέτη ἑνὸς ρεύματος ἢ κινήματος σὲ περισσότερες ἐθνικὲς λογοτεχνίες μᾶς ὀδηγεῖ σὲ συμπεράσματα κοινῆς ἀποδοχῆς. Στὴ Θεωρία τῆς Λογοτεχνίας, ἡ σύγκριση ἐπιβεβαιώνει ἢ ἀνατρέπει ἀπόψεις σχετικὲς με τὴν μορφή περισσοτέρων ἔργων πού ἀνήκουν στὸ ἴδιο λογοτεχνικὸ εἶδος, ἐνῶ μᾶς ἐπιτρέπει παράλληλα νὰ διαπιστώσουμε τὴν ἐξέλιξη ἑνὸς ὀρισμένου εἶδους μέσα στὸ χρόνο. Στὴ Κριτικὴ, πού σύμφωνα με τοὺς Wellek - Warren διαιρεῖται σὲ ἐξωτερικὴ και ἐσωτερικὴ, ἡ σύγκριση συμβάλλει στὴν αἰσθητικὴ ἀξιολόγηση τῶν ἔργων.

και πρόσφατα τὰ Cahiers de Littérature Générale et Comparée. Στὴν Ἀμερική ἀπὸ τὸ 1949 ἐκδίδεται τὸ Comparative Literature.

Ἀπὸ τις σοσιαλιστικὲς χώρες ἡ Ρουμανία και ἡ Οὐγγαρία ἔχουν τὴ μεγαλύτερη παράδοση, με περιοδικὰ διεθνῶς κύρους ὅπως τὰ Cahiers Roumains d' Etudes Littéraires και Neohélicon ἀντίστοιχα.

1. Οἱ χώρες πού σήμερα ἀποτελοῦν τὴν Ε.Ο.Κ. ἔχουν, μ' ἐξαίρεση τὴ χώρα μας, τὴ δικὴ τους ἐθνικὴ ἔταιρεία και περιοδικό. Θὰ πρέπει σ' αὐτὲς νὰ προσθέσουμε ὅλες τις παλιὲς γαλλικὲς κτήσεις τῆς Β. Ἀφρικής, τὴν Ἰσπανία, τὴν Πορτογαλία, τὴν Ἑλβετία, τὸν Καναδᾶ, τὴν Αὐστραλία τὴ Νότια Ἀφρική, τὴ Λατικὴ Κίνα, τὴν Ἰνδία, τὴν Πολωνία, τὴν Οὐγγαρία, τὴ Ρουμανία, τὴ Γιουγκοσλαβία. Κάθε ἐθνικὴ ἔταιρεία ὀργανώνει σὲ τακτὰ χρονικὰ διαστήματα τὸ συνέδριό της. Ἡ Διεθνὴς ἔταιρεία Συγκριτικῆς Φιλολογίας (I.C.L.A.) ὀργανώνει κάθε τρία χρόνια διεθνή συνέδρια. Ἡ δημοσίευση τῶν πρακτικῶν τους εἶναι πάντα ἕνα γεγονός για τὴν ἔρευνα στὸν χώρο αὐτό.

2. Για τὴ διατύπωση αὐτοῦ τοῦ ὀρισμοῦ βασίζομαι στὰ στοιχεῖα πού δίνει ὁ P. Brunel ὁ.π. σελ. 150 και ἡ Ἑλένη Πολίτου - Μαρμαρινοῦ, ὁ.π. σσ. 9-13.

3. R. Wellek A. Warren, *Theory of Literature*, Penguin Books, 1970, σσ. 73-74 και 139-141.

Και στις τρεις περιπτώσεις ή σύγκριση μᾶς καλεῖ σέ μιᾶ νέα θεώρηση τῶν σχέσεων λογοτεχνίας καί κριτικῆς. Εἰδικότερα, ὅπως τὸ γράφουν οἱ Wellek -Warren, «ή Ἱστορία τῆς Λογοτεχνίας ὡς σύνθεσις, ἡ ἱστορία τῆς λογοτεχνίας πάνω σέ ὑπερθετική κλίμακα θά πρέπει νά ξαναγραφῆ. Ἡ μελέτη τῆς συγκριτικῆς λογοτεχνίας ὑπό τοῦτο τὸ νόημα θά ἔχει τεράστιες ἀξιώσεις ἀπὸ τῆ γλωσσική ἐμβρίθεια τῶν μελετητῶν. Ζητεῖ μιᾶ διεύρυνση τῆς προοπτικῆς καί μιᾶ ὑπερνίκηση τῶν τοπικῶν καί ἐπαρχιακῶν αἰσθημάτων πού, δὲν εἶναι εὐκόλο νά ἐπιτευχθοῦν»¹. Ἀπὸ τῆ μεριά του ὁ γνωστός γάλλος συγκριτολόγος Etiemble πιστεύει ὅτι θά φθάσουμε σέ μιᾶ παγκόσμια αἰσθητική ὅταν «ἡ συγκριτική μελέτη ὅλων τῶν λογοτεχνιῶν θά μᾶς ἐπιτρέψει νά ἀπομονώσουμε τὰ στοιχεῖα πού εἶναι κοινὰ σέ κάθε λογοτεχνία καί σέ καθένα ἀπὸ τὰ λογοτεχνικά εἶδη πού τὴν ἀποτελοῦν»².

2. Ἡ λογοτεχνική ἐπικοινωνία

α) Εἶναι εὐνόητο ὅτι ἡ *μετάφραση* παίζει ἓνα καθοριστικὸ ρόλο στὴν κίνηση τῶν ἰδεῶν, στὴ λογοτεχνική ἔκφραση ἑνὸς θέματος σέ περισσότερες ἐθνικές λογοτεχνίες, στὴ γέννηση καί ἐξάπλωση λογοτεχνικῶν κινημάτων.

Ἡ Συγκριτικὴ Φιλολογία ἐξετάζει τίς σχέσεις τοῦ μεταφραστῆ μὲ τὸν μεταφραζόμενο συγγραφέα, τοὺς λόγους γιὰ τοὺς ὁποίους μεταφράζεται τὸ α ἢ τὸ β λογοτεχνικὸ ἔργο σέ μιᾶ δεδομένη περίοδο. Ἐξετάζει ἐπίσης τίς διαδοχικές μεταφράσεις ἑνὸς («ἀριστουργήματος») ὅπως ἡ *Θεῖα Κωμωδία* ἢ ὁ *Δὸν Κιχώτης*, καί τίς ἀντίστοιχες ἀλλοιώσεις, (λεκτικές καί ὑφολογικές) πού ἔγιναν.

Ἡ μετάφραση ἑνὸς ἔργου ἐπιτρέπει μιᾶ καινούργια ἀνάγνωση τῶν σχέσεων τοῦ συγγραφέα μὲ τὸ κοινὸ του, μὲ τῆ γλώσσα του καί μὲ τῆ πολιτιστική του παράδοση. Ἀντίθετα ἀπὸ τῆ γλωσσολογία, πού παραμένει σέ σημάσεις μορφῆς σ' ἓνα κείμενο, ἡ Συγκριτικὴ Φιλολογία ἐρευνᾷ ὅλες τίς καταστάσεις πού ὀρίζουν τὴν ἐπιλογή, μετάφραση καί διάδοση τοῦ λογοτεχνικοῦ κειμένου. Ἡ ἀντιπαράθεση πρωτότυπου καί μεταφρασμένου ἔργου ἀνοίγει τὸ δρόμο στὴν ἔρευνα γιὰ κάθε εἶδους μορφή πού προκύπτει ἀπὸ τὸ ἀρχικὸ κείμενο. Σ' αὐτὸ τὸ σημεῖο ἀξίζει νά ἀναφερθεῖ ὅτι ἡ μελέτη τῶν πηγῶν κερδίζει ἀπὸ τίς συγκρίσεις τῶν διαδοχικῶν μεταφράσεων ἢ κάθε εἶδους ἀλλοιώσεων πού παραπέμπουν, μὲ τὸν ἓνα ἢ τὸν ἄλλο τρόπο, στὸ πρωτότυπο.

Γιὰ τὴν Συγκριτικὴ Φιλολογία ὁ ὅρος μετάφραση εἶναι ἐλαστικός, μὲ τὴν ἔννοια ὅτι μπορεῖ νά ἐνσωματωθεῖ σ' αὐτὸν κάθε εἶδους ἐπέμβαση πού γίνεται στὸ ἀρχικὸ κείμενο.

1. R. Wellek - A. Warren, *Θεωρία Λογοτεχνίας*, Ἀθήνα, Δῖφρος 1965, Ἑλληνικὴ μετάφραση Στ. Δεληγιώργης, σελ. 64.

2. Ἀναφέρεται ἀπὸ τὸν S. Jeune στὸ *Littérature Générale et Littérature Comparée. Essai d'orientation*, Paris, Minard 1968, σελ. 92.

Μίμηση, μεταμόρφωση, παραλλαγή είναι πρακτικές που προκύπτουν από τη μετάφραση. Ο μύθος του Δόν Ζουάν στις ευρωπαϊκές λογοτεχνίες από τον 17ο αιώνα και μετά, ή οι αναρίθμητες αναπλάσεις των αρχαίων ελληνικών μύθων έδειξαν την κλίμακα των μεταμορφώσεων που μπορεί να πάρει ένα έργο, όταν μεταφραστεί. 'Ανάμεσα στην 'Αντιγόνη του Σοφοκλή και στην 'Αντιγόνη του Brecht οι διαδοχικές μεταφράσεις που μεσολαβούν, συμβάλλουν στη διαμόρφωση του μύθου.

Γίνεται βέβαια σαφές ότι για τη δημιουργία ενός λογοτεχνικού μύθου ή γλώσσα του πρωτοτύπου διακόπτει ή περιορίζει την έξουσία της πάνω στο έργο. 'Εκείνο που συγχρατεί το κοινό από ένα έργο είναι οι καταστάσεις και οι χαρακτήρες, που επενδύονται βέβαια στη νέα γλώσσα. 'Εδώ ή Συγκριτική Φιλολογία καλείται να προσδιορίσει την απόσταση που χωρίζει τη γλώσσα από τη λογοτεχνική πραγματικότητα και να εξηγήσει ένδεχομένως τους λόγους έπιτυχίας ή άποτυχίας του έργου μεταφραζομένου στη νέα γλώσσα. Αυτό γίνεται περισσότερο εύκολα σε χώρες με κοινή πολιτιστική παράδοση, όπου ή μυθολογία, τα σύμβολα, ή συνείδηση των δημιουργών έχουν κοινές ρίζες. 'Από την άλλη μεριά οι έρευνες του R. Etiemble για τη λογοτεχνική τύχη του γάλλου ποιητή Arthur Rimbaud στην 'Ανατολική Ευρώπη και 'Ασία έδειξαν την άποδοχή και την παγκοσμιότητα ενός ποιητή με τόσο ιδιαίζουσα γραφή και γλώσσα¹.

'Η Συγκριτική Φιλολογία εξάλλου έρευνά τις δυνατότητες που υπάρχουν για την ανάζήτηση και διατύπωση μιās (νόρμας), ενός κανόνα (με όλη τη σχετικότητα που μπορεί να δοθεί στον όρο) τής ιδεώδους μετάφρασης. Είναι βέβαια σαφές ότι οι δυσκολίες τής έπιλογής μεθόδου για την άνευρεση αυτού του κανόνα γίνονται αισθητές άμέσως μόλις τó πρόβλημα τίθεται.

Πιστεύω ότι ή ιδιαιτερότητα του κάθε λογοτεχνικού είδους, ή έποχή στην όποία γράφτηκε, ή ίδιουσυχρασία του μεταφραστή, ή θέση που τó μεταφρασμένο κείμενο φιλοδοξεί να καταλάβει στην έθνική λογοτεχνία στην όποία εντάσσεται, είναι μερικοί από τους λόγους που κάνουν δύσκολη τη διατύπωση αυτού του κανόνα. Νομίζω πώς ή έννοια του κανόνα θα πρέπει να αναλυθεί σε μερικά έπιμέρους στοιχεία:

I. τους γλωσσικούς κανόνες, που παραμένουν άμετακίνητοι, II. τις τάσεις έπέμβασης που μεταβάλλονται συνεχώς, III. τó βαθμό άνθεκτικότητας του κειμένου που όπωσδήποτε ποικίλλει άνάλογα με τó είδος, τó περιεχόμενο, τη μορφή, την έποχή.

'Η συγκριτική μελέτη περισσοτέρων μεταφράσεων του ίδιου κειμένου μπορεί να μάς όδηγήσει, σε μιā μικρή κλίμακα, στη διατύπωση ώρισμένων συμπερασμάτων, περιορισμένης βέβαια έφαρμογής. 'Η γενικεύσή τους όμως

1. R. Etiemble, *Le Mythe de Rimbaud*, Paris, Gallimard, 1952-1967.

προϋποθέτει σύγκριση ανάμεσα στο πρωτότυπο και τη μετάφραση για τὰ έργα όλων τῶν ἐποχῶν, σ' ἓνα ὅσο τὸ δυνατὸ μεγαλύτερο ἀριθμὸ γλωσσῶν. Κάτι τέτοιο βέβαια θὰ ἦταν ἀποτέλεσμα μακρόχρονου ἔργου πολλῶν ἐρευνητῶν ὁμάδων¹.

β) Ἡ ἀνάγνωση, πού βρίσκεται στὶς ἀπαρχές τῆς λογοτεχνικῆς δημιουργίας, ἀποτελεῖ ἐπίσης ἀντικείμενο ἔρευνας γιὰ τὴ Συγκριτικὴ Φιλολογία. Πράγματι ἡ ἔννοια τῶν ἐπιδράσεων, τῶν πηγῶν, προσφιλῶν ὄρων τῆς Συγκριτικῆς Φιλολογίας ἐπὶ σειρὰν ἐτῶν, παραπέμπουν ἄμεσα στὴν ἔννοια τῆς ἀνάγνωσης καὶ στὸν κυρίαρχο ρόλο τῆς μέσα στὸ ὅλο πλέγμα τῆς λογοτεχνικῆς ἐπικοινωνίας.

Ἡ πρόσληψη τοῦ λογοτεχνικοῦ ἔργου ἀπὸ τὸ κοινὸ εἶναι ἓνα φαινόμενο συνδεδεμένο ἄμεσα μὲ τὴ λειτουργία τῆς ἀνάγνωσης. Εἶναι σαφές ὅτι τὸ λογοτεχνικὸ ἔργο δὲν ὑπάρχει καὶ δὲν διαρκεῖ παρὰ μόνο μὲ τὴν ἐνεργὸ συμμετοχὴ τῶν διαδοχικῶν κοινῶν.

Σύμφωνα μὲ τὸν γερμανὸ κριτικὸ Hans - Robert Jauss κάθε λογοτεχνικὸ ἔργο βρίσκεται σὲ διπλῆ διαλεκτικὴ σχέση, ἀπὸ τὴ μιὰ μεριὰ μὲ ὅλα τὰ ἔργα πού προηγούνται, κι ἀπὸ τὴν ἄλλη μὲ κάθε κοινὸ πού τὸ προσλαμβάνει καὶ τὸ νοηματοδοτεῖ. Ἀλλὰ καὶ τὸ κοινὸ βρίσκεται σὲ σχέση ἐξάρτησης μὲ τὸ λογοτεχνικὸ ἔργο. Ὁ ἀναγνώστης πηγαίνει πρὸς τὸ ἔργο γιὰτὶ ἀναμένει ἀπ' αὐτὸ μιὰ ἀπάντηση. Αὐτὴ τὴ στάση ἀναμονῆς τοῦ ἀναγνώστη ἀπέναντι στὸ ἔργο ὀνομάζει ὁ Jauss *ὀρίζοντα ἀναμονῆς*².

Μιὰ φαινομενολογία τῆς ἀνάγνωσης μᾶς βοηθᾷ νὰ τοποθετήσουμε καλύτερα τὸ ρόλο τῆς μέσα στὴν αἰσθητικὴ πρακτικὴ καὶ νὰ ἀναζητήσουμε ἀνετότερα τίς ἐπιπτώσεις τῆς στὴ διαμόρφωση τοῦ ἢ τῶν κριτηρίων τῆς λογοτεχνικῆς δημιουργίας. Μιὰ ἀνάγνωση μπορεῖ νὰ εἶναι ἄλλοτε ἀφελῆς ἄλλοτε κριτικὴ δείχνοντας ἔτσι τὸ βαθμὸ ἐπέμβασης τοῦ κοινοῦ στὸ ἀναγινωσκόμενο ἔργο. Μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ μπορούμε νὰ ἀγγίξουμε τίς κοινωνικοπολιτικὲς σχέσεις πού καθορίζουν τὴν θέση καὶ τὴ λειτουργία τοῦ ἀναγνώστη μέσα σ' ἓνα συγκεκριμένο χωροχρονικὸ πλαίσιο. Γιὰ λόγους καθαρὰ μεθοδολογικοὺς θὰ πρέπει ἐδῶ νὰ τονίσω πῶς ἀπὸ τὴ στιγμή πού οἱ ἔρευνες ξεφεύγουν ἀπὸ τὴν φιλολογικὴ μελέτη τοῦ κειμένου, περνοῦν στὸ χῶρο τῆς Κοινωνιολογίας τῆς Λογοτεχνίας, εἰδικότητος πού τὰ τελευταία χρόνια τείνει νὰ αὐτονομηθεῖ σὲ σχέση μὲ τὴν Συγκριτικὴ Φιλολογία. Παρὰ ταῦτα, ἡ τελευταία εἶναι ἀπόλυτα ἀρμόδια νὰ προτείνει ὄρους γιὰ τὴν αἰσθητικὴ ἀξιολόγηση τοῦ λογοτεχνικοῦ ἔργου, παίρνοντας ὑπόψη τίς γενικότερες κοινωνικοπολιτικὲς συνθῆκες, στὶς ὁποῖες τὸ ἔργο, ἄμεσα ἢ ἔμμεσα ἀναφέρεται. Ἡ Συγκριτικὴ Φιλολογία περνώντας τὰ

1. Γιὰ τὴ μετάφραση γενικὰ βλ. G. Steiner, *After Babel. Aspects of language and of translation*, London, 1975.

2. H - R. Jauss, *Pour une esthétique de la réception* (Γαλλικὴ μετάφραση Claude Maillard) Paris, Gallimard, 1978, σσ. 44-46.

έθνικά σύνορα και συστηματοποιώντας την έρευνα τών αναλογιών, τής πρόσληψης και διάδοσης του λογοτεχνικού έργου αναβαθμίζει τή λειτουργία τής ανάγνωσης, αναγνωρίζοντας έτσι τόν πρωταρχικό χαρακτήρα της.

3. Κίνηση και 'Ιστορία τών 'Ιδεών.

Θά πρέπει έδω νά γίνει μιá υπενθύμιση: δέν μπορεί νά υπάρξει για ένα λογοτεχνικό έργο, άνάλυση περιεχομένου πού θά βασίζεται σέ έξωλογοτεχνικά δεδομένα, όπως δέν μπορεί νά υπάρξει άνάλυση μορφής πού θά παραβλέπει τις πραγματολογικές αναφορές του έργου σέ μιá δεδομένη μορφή κοινωνίας, σέ μιá συγκεκριμένη ιστορική περίοδο. 'Η αισθητική πληρότητα βρίσκεται πάντα μέσα στο κείμενο και ποτέ έξω άπ' αυτό.

'Η σύγχρονη κριτική χρησιμοποιώντας τόν όρο δομή προσπάθησε νά καταργήσει τó παλιό δίλημμα ανάμεσα στή μορφή και τó περιεχόμενο, και νά νομιμοποιήσει τή διαλεκτική πού υπάρχει ανάμεσα στή σκέψη και στή λέξη, τις δύο όψεις μιáς και μόνης πραγματικότητας.

'Η Συγκριτική Φιλολογία πού έρευνά τις φιλοσοφικές, πολιτικές, κοινωνικές ιδέες πού εκφράζονται μέσα στα λογοτεχνικά κείμενα, παίρνει σοβαρά υπόψη της τήν παραπάνω άρχή. 'Εξετάζει έτσι κατά πόσο τά κείμενα, σάν άτομικές παραγωγές άπηχοών γενικές ιδέες και έγγράφονται σέ πλαίσια συλλογικών νοοτροπιών ή έπεμβαίνουν στήν άλλοίωση ή διαμόρφωση τών κληρονομημένων απόψεων. Σ' αυτές τις περιπτώσεις ή συγκριτική μελέτη θά πρέπει νά λάβει υπόψη της τήν επίδραση τής κοινωνίας πάνω στο συγγραφέα, τή στάση του άπέναντι στή προηγούμενη λογοτεχνική παραγωγή. "Ένα έργο πού έρευνά αυτό το είδους τις σχέσεις είναι του R. Mauzi *'Η ιδέα τής ευτυχίας στο 18ο αϊ'*. 'Ο αιώνας αυτός προσφέρει γι' αυτό το είδους τις μελέτες ένα πλουσιότατο υλικό διαρθρωμένο κυρίως γύρω άπό τις ιδέες τής φύσης, τής λογικής, του δικαίου, τής παιδείας, τής έλευθερίας, τής ευφυΐας. 'Η ιδέα τής προόδου, κυρίαρχη στο 19ο αϊ., στενά συνδεδεμένη με τήν ιδέα τής έπιστήμης τροφοδότησαν γόνιμες φαντασίες όπως του 'Ιουλίου Βέρν, ενώ τήν ίδια έποχή ó Ζολά άσπάζεται τις θεωρίες του Δρ Lucas για τήν κληρονομικότητα.

Διάφορα ιστορικά γεγονότα είναι προιόντα ώρισμένων ιδεών και με τήν έκταση και τή σημασία πού παίρνουν μέσα στήν 'Ιστορία χρησιμεύουν σάν θέματα στή λογοτεχνία πού με τά μέσα πού διαθέτει, άκυρώνει ή έπιβεβαιώνει τó ιδεολογικό τους υπόστρωμα.

'Η συγκριτική μελέτη τών πολιτικών ιδεών μέσα στα έργα περισσότερων συγγραφέων μάς αναγκάζει βέβαια νά έρευνήσουμε και τó κοινωνικο-

1. R. Mauzi, *L' Idée du Bonheur dans la littérature et la pensée françaises au XVIIIe siècle*. Paris, A. Colin, 1973.

πολιτικό πλαίσιο μέσα στο οποίο έζησαν κι από το οποίο δέχθηκαν επιδράσεις.

Το λογοτεχνικό έργο θα πρέπει να είναι ο πιο σίγουρος οδηγός. 'Από τον Πλάτωνα μέχρι τον Malraux οι πολιτικές ιδέες στη λογοτεχνία καθορίζουν ένα πλήθος συγγραφέων. Ειδικά η περίοδος 1800-1848 άφθονεί από δόγματα, από ανακατατάξεις και διακρίνεται για τις στενές και γόνιμες σχέσεις ανάμεσα σε πολιτικούς, φιλοσόφους, θεωρητικούς και συγγραφείς. 'Ονόματα όπως του Lammenais, του Fourier, του Marx, του Saint-Simon, του Joseph de Maistre δίνουν με το βάρος τους το μέγεθος των μεταβολών που συμβαίνουν στο χώρο των ιδεών. Θέματα όπως η ουτοπία, ο εθνικισμός, ο φιλελληνισμός, καλύπτουν με τις διάφορες παραλλαγές τους όλο σχεδόν το φάσμα της πνευματικής παραγωγής. 'Η λογοτεχνία συχνά υποκαθιστά την 'Ιστορία και ο υποκειμενισμός αλλοιώνει αίσθητά την αντικειμενική πραγματικότητα.

'Απ' τη μεριά της ή Συγκριτική Φιλολογία καλείται να διαχωρίσει τα επίπεδα της πραγματικότητας. 'Εκεί όπου ή 'Ιστορία σταματά σε πραγματολογικές σημάνσεις ή Συγκριτική Φιλολογία αναζητά τις παραμορφώσεις των γεγονότων, τις αυθαίρετες εφαρμογές των ιδεών. 'Ερευνά τις επιπτώσεις τους πάνω στο κοινό αίσθημα και ένδεχομένως τις μεταβολές της κοινής στάσης απέναντι σ' ένα συγκεκριμένο ιστορικό γεγονός. 'Από την άποψη αυτή δόλοκληρο το ρομαντικό θέατρο είναι ένα πλούσιο αντικείμενο μελέτης. Φυσικά απαραίτητη προϋπόθεση γι' αυτό του είδους τις μελέτες είναι ότι τα λογοτεχνικά κείμενα μπορούν να χρησιμοποιηθούν εν μέρει και σαν τεκμήρια εποχής. Χωρίς να δέχομαι έντελώς αυτή την άποψη, πιστεύω πως, παίρνοντας όλες τις αναγκαίες επιφυλάξεις, ή Συγκριτική Φιλολογία είναι σε θέση να φτάσει σε πειστικά συμπεράσματα.

Αυτό που ονομάζουμε κοινή πολιτισμική συνείδηση είναι μία έννοια πολύ σύνθετη. Οι ιδέες, ή 'Ιστορία και ή μυθιστορία δεν αποτελούν παρά μόνο την όρατη όψη της. Οι πηγές της έμπνευσης και ή βαθύτερη πρόθεση της καλλιτεχνικής δημιουργίας δεν είναι εύκολο να αναδειχθούν. Οι φιλοσοφικές, πολιτικές, θρησκευτικές ιδέες που υποβαστάζουν το λογοτεχνικό κείμενο, τις περισσότερες φορές, και στην καλύτερη περίπτωση, μπορεί να χρησιμοποιηθούν σαν ένδείξεις ενός και μόνον ευρύτερου πολιτισμικού πλέγματος.

'Ο ρόλος της Συγκριτικής Φιλολογίας στην άεναχη κίνηση των ιδεών συνίσταται στο να παρακολουθεϊ και να καθορίζει με τη μεγαλύτερη δυνατή ακρίβεια τα μεγέθη των αλλαγών και τις αίτιες τους. Ρόλος δύσκολος που όταν γίνεται με συνέπεια και έπιστημονική πληρότητα οδηγεί σε λαμπρές επιτεύξεις όπως το έργο του Paul Hazard, 'Η Ευρωπαϊκή σκέρη στο 18ο αιώνα'.

1. Paul Hazard, *La pensée européenne au XVIIIe siècle. De Montesquieu à Lessing*. Paris, Fayard, 1963 (ανάτωση).

Νομίζω πώς στον χώρο των ιδεών, με την πιο πλατειά σημασία που μπορεί να πάρει ο όρος, μπορούν να ένταχθούν ακόμη οι μελέτες που έχουν σαν αντικείμενό τους την εικόνα ή τα ψυχολογικά χαρακτηριστικά ενός λαού μέσα στη λογοτεχνία ενός άλλου έθνους. Η κατεύθυνση αυτή των συγκριτικών μελετών είναι σχετικά πρόσφατη. Η αρχή θεωρείται πώς έγινε με την διατριβή του Georges Ascoli. *Η Μεγάλη Βρετανία μέσα στη γαλλική γνώμη του 17ου αιώνα*. (1930). 'Αλλά αν αναπτύχθηκε σημαντικά αυτό οφείλεται, στην ώθηση που τής δόθηκε από τον J. M. Carré, έναν από τους πιο μεγάλους γάλλους συγκριτολόγους. Στο έργο του, *Οι γάλλοι συγγραφείς και η γερμανική ροητεία 1800 - 1940*, (1947) έρευνά τα αίτια και αποτελέσματα της γερμανοφιλίας στη Γαλλία που άρχισε στο 19ο αί. και που στη συνέχεια μεταβλήθηκε σε γερμανοφοβία, ιδίως μετά τους πολέμους του 1870 και 1914. Στην ίδια κατεύθυνση κινείται και η διατριβή του M. Cadot *Η εικόνα της Ρωσίας στη γαλλική πνευματική ζωή 1839 - 1856* (1967).

Αυτού του είδους οι μελέτες θεωρούνται ότι έχουν μια χρησιμότητα, όταν αναφέρονται σε συγγραφείς ή σε περιόδους πραγματικά αντιπροσωπευτικές των εθνικών λογοτεχνιών. Η εικόνα ενός λαού που δίνεται μέσα σ' ένα ή περισσότερα λογοτεχνικά έργα είναι όπωσδήποτε υποκειμενική και τα αποτελέσματα της ανάλυσης θα πρέπει να παραβάλλονται με το σύνολο των ιστορικών δεδομένων που διαθέτουμε. Ο όρος αντιπροσωπευτικός μάς βάζει μπροστά σ' ένα μεθοδολογικό πρόβλημα: κατά πόσο η λογοτεχνία μπορεί να ασκήσει μια επίρροη πάνω στη κοινή γνώμη. Η απάντηση στο ερώτημα αυτό πρέπει κατά τη γνώμη μου να αναζητηθεί και σε επιστημονικούς χώρους συγγενείς με αυτόν της φιλολογίας, όπως η κοινωνιολογία, ή ανθρωπολογία ή η πολιτική ιστορία. Στην περίπτωση αυτή το έννοιολογικό όπλοστάσιο της Συγκριτικής Φιλολογίας διευρύνεται θετικά με την υιοθέτηση μεθόδων και εννοιών που προέρχονται από τις παραπάνω επιστήμες πάντα βέβαια με την επιφύλαξη ότι η πραγματικότητα των κειμένων υπακούει στους δικούς της νόμους. Κάτω απ' αυτές τις συνθήκες ή Συγκριτική Φιλολογία μπορεί να οδηγήσει σε μία κατανόηση των λαών.

4. Πηγές, επιδράσεις, τύχη.

Οί τρεις αυτοί όροι ορίζουν ένα από τα πιο παραδοσιακά πεδία έρευνας της Συγκριτικής Φιλολογίας. Η αναζήτηση των πηγών ενός έργου πέρα από τα σύνορα της εθνικής λογοτεχνίας στην οποία ανήκει, ή έρευνα των ξένων επιδράσεων στο έργο ενός λογοτέχνη, ή καταγραφή και ο σχολιασμός της τύχης ενός ξένου έργου ή λογοτέχνη σε μια δεδομένη χώρα, υπήρξαν οι κύριοι έρευνητικοί άξονες στους οποίους στηρίχθηκε ή ανάπτυξη της Συγκριτικής Φιλολογίας. Ειδικά στη Γαλλία αυτού του είδους οι μελέτες αποτέλεσαν πρότυ-

πο, σέ σημείο μάλιστα να όρίζουν αυτό που όνομάστηκε «γαλλική σχολή»¹. Τα τελευταία χρόνια ώστόσο οί έρευνητές προσανατολίζονται περισσότερο, πρός την μελέτη τών θεμάτων και ιδίως τής δομής τών έργων, με άποτέλεσμα οί έρευνες τών επίδράσεων να ύφίστανται μιá κάμψη.

΄Ας δοϋμε όμως τή σημασία και τήν χρησιμότητα τών όρων αυτών. Είναι γνωστό ότι ή λογοτεχνική παραγωγή είναι ένα φαινόμενο σύνθετο που έντάσσεται στη γενικότερη διαδικασία τής πνευματικής επικοινωνίας. ΄Ενα έργο ποτέ δέν γράφεται μόνο του και άφανεις, τουλάχιστον με τήν πρώτη ματιά, δεσμοί συνδέουν, κάποτε καθοριστικά, τά έργα τέχνης μεταξύ τους. ΄Ερευνώντας τις πηγές πηγαίνουμε από τó τέρμα πρός τήν άφετηρία ή καλύτερα από τόν δέκτη πρός τόν πομπό. Τήν αντίθετη κίνηση κάνουμε για τήν έρευνα τών επιδράσεων. ΄Η σχηματική αυτή περιγραφή δέν έξαντλεί βέβαια τις διαστάσεις του έγχειρήματος. ΄Αναζητώντας τις άρχικες ιδέες που συνετέλεσαν στη γέννηση ενός έργου, τις λέξεις, τά χρώματα τούς ήχους, προσπαθούμε να άποκαταστήσουμε τó φαινόμενο τής λογοτεχνικής επικοινωνίας σ' όλες, αν είναι δυνατόν, τις πλευρές του. Κινούμαστε δηλ. πρός τις άρχές τής πνευματικής παραγωγής. ΄Η μελέτη τών επιδράσεων παρουσιάζει περισσότερες εύκολίες από τήν έρευνα τών πηγών. Σ' αυτό βοηθοϋν κυρίως οί μεταφράσεις, διασκευές, παραλλαγές κάθε είδους που άμεσα παραπέμπουν σ' ένα ή περισσότερα έργα. Οί μιμήσεις και τά δάνεια διακρίνονται πιό εύκολα. ΄Αντίθετα ή άναζήτηση τών πηγών για ένα και μόνο συγγραφέα παρουσιάζεται έξαιρετικά δύσκολη και πολλές φορές άβέβαιη. ΄Εδω ή ιστορική γνώση τής ή τών έξεταζόμενων λογοτεχνιών είναι άπαραίτητη. Πριν από κάθε συγκριτική προσέγγιση θά πρέπει να άποκατασταθούν χρονολογικά τά υπό μελέτη έργα και να παραβληθοϋν με τις βιογραφίες τών συγγραφέων. Θα πρέπει επίσης να δειχθεί ότι ό έξεταζόμενος συγγραφέας μπορούσε να έχει άμεση γνώση του ξένου έργου.

΄Η μελέτη τών επιδράσεων καθορίζεται συχνά από τήν προσωπικότητα και τήν προσφορά στη λογοτεχνία του συγγραφέα που δέχθηκε τις επιδράσεις. Κι εδώ ή έπιλογή θά πρέπει να γίνεται ανάμεσα σε συγγραφείς αντιπροσωπευτικούς μιās όρισμένης τάσης ή ενός ρεύματος. Αυτό που άναζητείται έμμεσα, με τήν μελέτη τών πηγών και επιδράσεων είναι τó σύνολο τών αναγνώσεων που έκανε ένας συγγραφέας και που καθόρισαν ένα ή περισσότερα έργα

1. Για πολύ καιρό θεωρήθηκε ότι ή «γαλλική σχολή» παραμένει αόστηρά προσηλωμένη στην ιστορία τής λογοτεχνίας, όπου και έντάσσονται οί μελέτες αυτού του είδους. ΄Αντίθετα ή «άμερικάνικη σχολή» κηρύσσει τόν πόλεμο στην λογοτεχνική ιστορία, μ' επικεφαλής τους Wellek-Warren, βλ. σημ. 9, που δίνουν περισσότερη έμφαση στη μελέτη τής δομής τών έργων, αντικαθιστώντας έτσι τήν ΄Ιστορία με τήν Κριτική τής Λογοτεχνίας. ΄Αναμφισβήτητα αυτή ή διαφορά στην έπιλογή μεθόδων ώφέλησε τήν προσέγγιση τών λογοτεχνικών κειμένων. ΄Ο θετικισμός, ό στρουκτουραλισμός, ό μαρξισμός μπορούν να μάς δώσουν σήμερα τά στοιχεία ενός νέου τρόπου άνάλυσης τών λογοτεχνικών κειμένων που ύπογραμμίζει άκριβώς τήν πολυπλοκότητα του φαινομένου τής λογοτεχνικής παραγωγής.

του. Όταν, στην καλύτερη περίπτωση, αποκαλυφθούν αυτές οι αντιστοιχίες και αποκατασταθεί η σχέση αίτιου - αποτελέσματος, βρισκόμαστε σε άλλο είδους προβλήματα, που ίσως ξεπερνούν το χώρο της Συγκριτικής Φιλολογίας, όπως π.χ. για ποιούς λόγους ο εξεταζόμενος συγγραφέας διάβασε το τάδε έργο, κάτω από ποιές συνθήκες, κλπ.

Το κέρδος από την έρευνα των επιδράσεων και των πηγών είναι ότι μέσα από τα διαδοχικά στάδια της λογοτεχνικής παραγωγής αντιλαμβανόμαστε καλύτερα την έννοια της μίμησης, κυρίαρχης λειτουργίας μέσα στη διαδικασία της λογοτεχνικής επικοινωνίας. Από τα πολλά παραδείγματα που υπάρχουν στον χώρο αυτό θα αναφέρω το εξής: στα 1834 ο γάλλος συγγραφέας Alfred de Musset συνθέτει το δράμα του *Lorenzaccio*· οι κριτικοί τόνισαν άμεσως την εκπληκτική ομοιότητά του μ' ένα συμβάν της νεώτερης ιστορίας της Ιταλίας. Χρειάστηκε όμως να γίνουν έρευνες για να αποδειχθεί ότι η George Sand είχε δώσει στον Musset το θέμα του δράματος, του όποιου η ιστορία αποτελούσε μέρος των *Chroniques de Varchi* από τα όποια ο Musset εμπνεύστηκε σ' ένα μεγάλο βαθμό το δράμα του. Για να αποδειχθούν όλα αυτά χρειάζεται βέβαια να γνωρίζει κανείς τη βιογραφία του συγγραφέα και όλες τις εξωλογοτεχνικές του σχέσεις¹.

Οι έρευνες που αφορούν την τύχη του έργου ενός συγγραφέα σε μια ξένη χώρα, ύπηρετούν κι αυτές με τον καλύτερο τρόπο την ιστορία της λογοτεχνίας. Έδω η προσπάθεια συνίσταται στο να καταγραφούν, με τη μεγαλύτερη δυνατή πιστότητα, όλες οι μαρτυρίες που πιστοποιούν την επιτυχία ενός έργου. Ο όρος τύχη περιλαμβάνει την έννοια της επιτυχίας και των επιδράσεων. Η επιτυχία ενός έργου είναι μετρήσιμη: εκδόσεις, μεταφράσεις, διασκευές, παραφράσεις. Όταν πρόκειται για θεατρικά έργα θα πρέπει να υπολογιστούν ακόμη ο αριθμός των παραστάσεων, η υποδοχή της κριτικής, ή στάση του κοινού. Από την άλλη πλευρά οι επιδράσεις δείχνουν έμμεσα την συνέχιση της επιτυχίας ή μη του έργου.

Η γαλλική συγκριτολογία έχει κι εδώ να επιδείξει κολοσσιαίες εργασίες. Αναφέρω τις πιο πρόσφατες: Noemi Hepp, *Ο "Ομηρος στη Γαλλία το 17ο αιώνα*, 1968. J. Lacant, *Ο Mariouax στη Γερμανία, τόμος πρώτος. Η υποδοχή*, 1975. A-M. Rousseau, *Η Αγγλία και ο Βολταίρος 1718-1789*, 1976. J. Mounier, *Η τέχνη των γραπτών του Ρουσσώ στις γερμανόφωνες χώρες από το 1782 μέχρι το 1813*, 1980.

1. Πρβ. Henri Guillemin, *La Liaison Musset - Sand*, Paris, Gallimard, 1972 καθώς επίσης Paul Dimoff, *La Genèse de Lorenzaccio*, Paris, Didier, 1964.

5. Θέματα και μύθοι

‘Ο χώρος αυτός είναι ίσως ό πιο ενδιαφέρον, ό πιο σύνθετος και ό πιο γόνιμος για την Συγκριτική Φιλολογία. Πριν δούμε τó περιεχόμενό του είναι νομίζω χρήσιμο νά γίνουν όρισμένες διευκρινήσεις, νά δοθούν μερικοί όρισμοί και νά έπισημανθούν κάποιου κίνδυνου πού δέν λείπουν από τις μελέτες αυτού τού είδους.

‘Η μελέτη περισσοτέρων λογοτεχνικών έργων πού άνήκουν σέ ίσάριθμες ζένες λογοτεχνίες και πού έχουν ένα κοινό θέμα, εντάσσεται στη θεματολογία. ‘Ο όρος θέμα έτσι όπως χρησιμοποιείται από τούς συγκριτολόγους και τούς θεωρητικούς τής λογοτεχνίας, δέν έλαβε ακόμη έναν όρισμό κοινής αποδοχής. ‘Ο βέλγος συγκριτολόγος R. Trousson στη μελέτη του *Θέματα και μύθοι. Προβλήματα μεθόδου*, κάνει τή διάκριση ανάμεσα σέ θέμα και μοτίβο. Πιστεύει ότι τó μοτίβο πρέπει νά θεωρηθεί σαν «μιά πλατειά έννοια πού όρίζει είτε μιά κάποια στάση - π.χ. τήν εξέγερση - είτε μιά άπρόσωπη κατάσταση, όπου τά δρώντα πρόσωπα δέν έχουν ακόμη έξατομικευθεί- π.χ. ή αντίθεση ανάμεσα σέ δύο αδελφούς, ανάμεσα σέ πατέρα και γιό κλπ.»¹ ‘Αντίθετα θεωρεί σαν θέμα «τήν ειδική έκφραση ενός μοτίβου, τήν έξατομικεύσή του, τó πέρασμα από τó γενικό στο είδικό»². ‘Ο R. Trousson θεωρεί ότι τά μοτίβα όδηγούν στη γέννηση τών θεμάτων: βλέπει έτσι τó μοτίβο τής εξέγερσης νά ένσαρκώνεται στο «πρόσωπο» τού Προμηθέα, πού αποκαλεΐ θέμα τού Προμηθέα, ή ακόμη τó μοτίβο τής γοητείας νά ταυτίζεται με τόν Δόν Ζουάν, πού γίνεται τó θέμα τού Δόν Ζουάν κ.ο.κ.

Οί απόψεις αυτές αντικρούονται από τόν P. Brunel πού θεωρεί ότι τó θέμα είναι «ένα αντικείμενο γενικού ενδιαφέροντος για τόν άνθρωπο: μιά ιδέα, θεωρούμενη σαν μιά διανοητική κατάσταση, ένα αίσθημα, θεωρούμενο σαν μιά ψυχική κατάσταση»³. ‘Αντίθετα τó μοτίβο «είναι καταρχήν ένα συγκεκριμένο στοιχείο πού διαφοροποιείται, χάρη στην ύλική υπόστασή του, από τήν άφαίρεση και τή γενικότητα τού θέματος. Τó μοτίβο μπορεί νά έχει μέσα σ’ ένα έργο ρόλο όδηγού. Μπορεί νά αποκτήσει μιά άλληγορική σημασία πού νά τού δώσει αξία έμβλήματος»⁴. ‘Ενώ ό μύθος είναι «ένα άφηγηματικό σύνολο, καθιερωμένο άπ’ τήν παράδοση, και πού έχει έκφράσει, τουλάχιστο στην άρχή, τήν είσοδο τού υπερφυσικού στον κόσμο»⁵. Θα πρέπει έδω νά γίνει μιά διευκρίνηση: ό Brunel μιλά για τόν μύθο έτσι όπως έμφανίζεται στη λογοτε-

1. Raymond Trousson, *Thèmes et Mythes. Questions de méthode*, Editions de l’Université de Bruxelles, 1981, σ. 22.

2. R. Trousson ό.π., σ. 23.

3. P. Brunel... ό.π., σελ. 125.

4. ό.π., σελ. 125.

5. ό.π., σελ. 125.

χνία, δηλ. για τὸν λογοτεχνικό μῦθο. Λαμβάνει ὅμως ὑπόψη του τὶς ἔρευνες καὶ τοὺς ὀρισμούς πού δόθηκαν γιὰ τὸν μῦθο τόσο ἀπὸ μελετητὲς τῆς λογοτεχνίας ὅσο καὶ ἀπὸ εἰδικούς τῆς ἀνθρωπολογίας ἢ θρησκευολογίας, ὅπως ὁ Lévi - Strauss, ὁ Dumézil ἢ ὁ Rougemont. Εἶναι νομίζω χρήσιμο νὰ ὑπενθυμίσω τὴν ἀπόψη τοῦ P. Albouy ὁ ὁποῖος ἔκανε τὴ διάκριση ἀνάμεσα σὲ μῦθο καὶ λογοτεχνικό μῦθο ὑποστηρίζοντας ὅτι ὁ τελευταῖος «εἶναι περιορισμένος μέσα στὸν λογοτεχνικό χῶρο καὶ χρόνον»¹. Ὁ Brunel συνεχίζοντας τὴν ἐπιχειρηματολογία του ὑποστηρίζει ὅτι «σὲ μιὰ προχωρημένη φάση ἀνάπτυξης ὁ μῦθος μπορεῖ νὰ φορτισθεῖ μὲ μιὰ ἀφηρημένη σημασία: ὁ Προμηθεὺς γίνεται τὸ ἔμβλημα τῆς ἐξέγερσης, ὁ Σίσυφος τοῦ παραλόγου. Τότε ὁ μῦθος περιορίζεται σὲ θέμα»². Οἱ ἀπόψεις αὐτὲς καὶ οἱ ἔρευνες τοῦ Brunel πού ἀκολούθησαν θεμελίωσαν ἓνα νέο προσανατολισμὸ στὶς σπουδὲς τῆς Συγκριτικῆς Φιλολογίας. Ὁ ὅρος «λογοτεχνικός μῦθος» ἔχει καθιερωθεῖ καὶ ἐφαρμόζεται τόσο στὴ μελέτη τῶν ἐπιβιώσεων τῶν ἀρχαίων μύθων στὶς νεώτερες λογοτεχνίες, ὅσο καὶ στὴν ἔρευνα πάνω στὴ γέννηση καὶ ἐξέλιξη νεωτέρων μύθων ἀπὸ τὴν Ἀναγέννηση ὡς τὶς μέρες μας³.

Εἶναι σαφὲς ὅτι μέσα σ' αὐτὸ τὸ θεωρητικὸ πλαίσιο ἡ μελέτη τῶν θεμάτων παίζει σημαντικὸ ρόλο γιὰτὶ μᾶς ἐπιτρέπει νὰ ἀνακαλύψουμε τοὺς διαφόρους τρόπους μὲ τοὺς ὁποίους ἓνας ἢ περισσότεροι συγγραφεῖς χρησιμοποιοῦν ἓνα θέμα, τὴν προσωπικὴ ἑρμηνεῖα καὶ τὰ ἐκφραστικὰ μέσα πού διαθέτουν γιὰ νὰ πείσουν τὸν ἀναγνώστη καὶ κυρίως τὸ αἰσθητικὸ ἀποτέλεσμα στὸ ὁποῖο φτάνουν. Εἶναι εὐνόητο ὅτι τὰ θέματα ἀντανανκλοῦν καταστάσεις σύνθετες πού ξεπερνοῦν μὲ τὶς ἀναφορὲς τους τὰ ὅρια τοῦ ἴδιου τοῦ ἔργου. Καὶ ἐδῶ ἀκόμη ἡ σύγκριση θὰ πρέπει νὰ γίνῃ μὲ τρόπο ὥστε, χωρὶς νὰ παραμελοῦμε τὴν ἀνάλυση τῶν ἰδίων τῶν ἔργων, νὰ ἀναδεικνύουμε καὶ νὰ ἀναβαθμίζουμε τὴν πραγματικότητά μέσα στὴν ὁποία ἐντάσσονται. Ἔτσι ἡ διαλεκτικὴ σχέση πού ἐνώνει τὸ ἔργο μὲ τὸν συγγραφέα καὶ τὴν ἐποχὴ του θὰ ἀποδειχθεῖ μὲ μεγαλύτερη ἄνεση καὶ μὲ περισσότερη πιστότητα. Ἡ μελέτη τῶν θεμάτων μᾶς ὀδηγεῖ σὲ μιὰ Ἱστορία τῆς Λογοτεχνίας κατὰ θέματα, σύμφωνα μὲ τὴν ἐποχὴ κατὰ τὴν ὁποία ἐμφανίστηκαν.

Ἡ σειρά τῶν δεκάξι τόμων πού δημοσιεύθηκαν ἀπὸ τὸ 1929 ὡς τὸ 1937 ἀπὸ τὸν Paul Merker μὲ τίτλο *Stoff - Und Motivgeschichte der Deutschen*

1. P. Albouy, *Mythes et Mythologies dans la littérature française*, Paris, A. Colin, 1969.

2. P. Brunel... ὁ.π., σελ. 125.

3. Στὴν σειρά αὐτὴ τῶν μελετῶν ἀναφέρω τὶς σπουδαιότερες:

P. Brunel, *Le Mythe d' Electre*, Paris, A. Colin, 1971, τοῦ ἴδιου *Pour Electre*, Paris, A. Colin, 1982 (ἀνατύπωση τοῦ προηγουμένου), *Le Mythe de la Métamorphose*, Paris, A. Colin 1974, Simone Fraisse, *Le Mythe d' Antigone*, Paris, A. Colin, 1974, Colette Astier, *Le Mythe d' Oedipe*, Paris, A. Colin, 1974. A. Dabezies, *Le Mythe de Faust*, Paris, A. Colin, 1972.

Literatur, και τὸ έργο τοῦ K. Bauerhost *Bibliografie der Stoff-U. Motivgeschichte der Deutsche Literatur*, Berlin 1932, δείχνουν τὴν έκταση, τὸ βάθος και τὴ χρησιμότητα πὸ μπορεῖ νὰ έχουν αὐτοῦ τοῦ εἶδους 'Ιστορίες τῆς Λογοτεχνίας.

Θὰ πρέπει ἐδῶ νὰ τονίσω ὅτι ἓνα θέμα σπάνια ἐμφανίζεται ἀπομονωμένο μέσα σ' ἓνα λογοτεχνικὸ κείμενο. Τὶς περισσότερες φορές βρίσκεται σὲ σύνδεση με ἄλλα θέματα ἢ μοτίβα. Ἀπ' ὅπου και ἡ ἔννοια τοῦ «θεματικοῦ δικτύου» πὸ προτείνει ὁ Charles Mauron. Τὸ έργο τοῦ συγκριτολόγου συνίσταται στὸ νὰ θέσει σὲ λειτουργία τὸ μηχανισμό τοῦ δικτύου γιὰ νὰ μπορέσει νὰ σταθμίσει καλύτερα τὸ κυρίαρχο θέμα διαπιστώνοντας τὶς συνιστώσες του.

Ἡ μελέτη τῶν λογοτεχνικῶν μύθων δὲν πρέπει νὰ συγχέεται με τὴ μυθολογία ἢ τοὺς μυθολόγους, έρευνητές πὸ ἀνήκουν στὸν χῶρο τῶν κοινωνικῶν ἐπιστημῶν. Ἡ Συγκριτικὴ Φιλολογία έχει πολλὰ νὰ κερδίσει ἀπὸ τὶς έρευνές τους. Δὲν μποροῦμε νὰ πλησιάσουμε τὸν μῦθο παρὰ μόνο μέσ' ἀπ' αὐτόν, ὅπως, λέει ὁ G. Dumézil, ἀκόμη κι ἂν ὁ μῦθος προηγείται τῆς λογοτεχνικῆς του καριέρας ἀκόμη κι ἂν ἡ κυρίαρχη λειτουργία του εἶναι νὰ δικαιολογεῖ και νὰ ἐκφράζει τὴν πολιτικο-κοινωνικὴ ὀργάνωση με τὴν τελετή, τὸ νόμο και τὸ ἔθιμο, γίνεται ἀντιληπτός μέσα ἀπὸ «μυθολογικὰ κείμενα»¹. Ὁ ἀρχικὸς μῦθος εἶναι μιὰ μάζα εὐπλασθη πὸ ὑπόκειται σὲ κάθε εἶδους ἀλλοιώσεις: νοηματικές, χρονολογικές, ἰδεολογικές. Πολὺ σωστὰ ὁ Lévi-Strauss ἐπισημαίνει ὅτι ἓνας μῦθος ἀποτελεῖται ἀπὸ τὸ σύνολο τῶν παραλλαγῶν του.

Ἡ λογοτεχνία χρησιμοποιεῖ τὰ μυθικὰ κείμενα. Ἡ χρῆση τους ὑπόκειται στοὺς νόμους τοῦ κειμένου και ὀργανώνεται με βάση τὴν ἐξωτερικὴ πραγματικότητα και τὶς ἐσωτερικὲς ἐπιλογές τοῦ συγγραφέα.

Ἀπὸ τὸ μυθικὸ κείμενο ὁ συγγραφέας ἐπιλέγει τὰ στοιχεῖα ἐκεῖνα πὸ ἐξυπηρετοῦν καλύτερα αὐτὸ πὸ ὁ ἴδιος θέλει νὰ ἐκφράσει, ἀφήνοντας κατὰ μέρος ὅ,τι θεωρεῖ περιττό. Κάνοντας αὐτὴ τὴν ἐπιλογή ὁ συγγραφέας ἐπεξεργάζεται τὸν ἀρχικὸ μῦθο, και δίνει στὸ δικὸ του κείμενο μιὰ μυθικὴ διάσταση. "Ἐνα τέτοιο παράδειγμα ἀναδημιουργίας ἀρχαίων μύθων ἀπὸ νεώτερους συγγραφεῖς εἶναι ὁ μῦθος τῆς Ἀντιγόνης ἢ τῆς Ἡλέκτρας. Πάμπολλα εἶναι τὰ έργα ποιήματα, θεατρικὰ έργα κυρίως πὸ ἐμπνέονται ἀπὸ τὶς ὁμώνυμες ἑλληνικὲς τραγωδίες. Ἀναφέρω μερικὰ ἀπὸ αὐτὰ ὅπως τὴν Ἀντιγόνη τοῦ Brecht, τοῦ Anouilh, τοῦ Alfieri, τὴν *Θηβαίδα* τοῦ Ρακίνα, τὴν *Ἡλέκτρα* τοῦ Garnier, τὴν *Ἡλέκτρα* τοῦ Hofmannsthal, τοῦ Giraudoux, *Τὸ πένθος ταιριάζει στὴν Ἡλέκτρα* τοῦ O'Neill. Τὸ κύριο χαρακτηριστικὸ αὐτῶν τῶν νέων ἐκδοχῶν εἶναι ὅτι, διατηρώντας σὲ πολλὰ σημεῖα τὶς ἀρχέγονες δομές, τοποθετοῦν τὸ μυθικὸ συμβάν σ' ἓνα σύγχρονο πλαίσιο, δίνοντας ἔτσι νέα διάσταση στοὺς χαρακτήρες

1. G. Dumézil, *Mythe et Epopée. L' Idéologie des trois fonctions dans les épopées des peuples indo-européens*. Paris, Gallimard, 1968 σ. 10.

και στη δράση τῶν προσώπων. Ἡ οικειοποίηση και ὁ ἐκσυγχρονισμὸς τῶν ἀρχαίων μύθων εἶναι μία ἀπὸ τις πλέον κλασικὲς τεχνικὲς τῆς λογοτεχνικῆς παραγωγῆς.

Ἐνα παράδειγμα ποῦ θὰ μπορούσα ν' ἀναφέρω εἶναι τοῦ γάλλου συγγραφέα τοῦ 19ου αἰ. Pierre Ballanche ποῦ ἐνισχύει αὐτὴ τὴν θέση ὅταν γράφει στὸν πρόλογο τοῦ ἔργου του Ἐπιγόνου (1814) τὰ ἐξῆς: «Ἐπιγόνου τὸ θέμα μου ἀπὸ τὴν Ἀρχαιότητα. Τὸ μετέφερα ἀκέραιο μέσα στὶς σύγχρονες ἀντιλήψεις, οικειοποιώντας το και κάνοντάς το νὰ ὑποστῆ ἕνα εἶδος παλιγγενεσίας»¹.

Ὁ P. Albouy μάλιστα γράφει σχετικὰ ὅτι δὲν πρέπει νὰ θεωροῦμε τὸν μῦθο ὡς δεδομένο, ἀλλὰ νὰ τὸν ἀναζητήσουμε με βάση μοναδικὴ τὰ λογοτεχνικὰ ἔργα ποῦ μεταβάλλουν τις παραδοσιακὲς δομὲς γιὰ νὰ ἐκφράσουν μέσ' ἀπ' αὐτὲς τὰ προβλήματα ποῦ παρουσιάζει κάθε ἐποχὴ.

Ὁ Χῶρος ποῦ καλύπτει ὁ ὅρος μῦθος στὶς ἔρευνες τῆς Συγκριτικῆς Φιλολογίας ὑπερκαλύπτει τὸν χῶρο τῶν θεμάτων. Μῦθοι και θέματα βρίσκονται σὲ κυρίαρχη θέση στὸ χῶρο ποῦ ὀνομάζεται θεματολογία και ποῦ τείνει νὰ γίνεῖ τὸ σταυροδρόμι τῶν ἱστορικῶν περιόδων και πολιτισμῶν. Ἡ Ἐλληνορωμαϊκὴ γραμματεία φαίνεται νὰ εἶναι ἡ κυριώτερη πηγὴ πρώτης ὕλης γιὰ τις ἔρευνες αὐτὲς. Οἱ ἀρχαῖοι μῦθοι, ἀπὸ τὴν Ἀναγέννηση ὡς τις μέρες μας, ἐμπνέουν τοὺς δημιουργοὺς, ἀναπαράγοντας ἔτσι ἔμμεσα κοινὰ πολιτισμικὰ χαρακτηριστικὰ ποῦ ὀριοθετοῦν μέσα στὸ χῶρο και τὸν χρόνο τὴν λογοτεχνικὴ δημιουργία τῶν εὐρωπαϊκῶν ἐθνῶν.

Ἄλλὰ ἡ παγκόσμια λογοτεχνία δὲν ἀντλεῖ μόνο τις ἐμπνεύσεις της ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους μῦθους. Ἡ νεώτερη ἐποχὴ ἔχει τοὺς δικούς της μῦθους, και κατὰ μία γενικὴ ἔννοια κάθε ἐποχὴ δημιουργεῖ, ἀνάλογα με τις ἀνάγκες της, τοὺς δικούς της μῦθους. Ἐνα τέτοιο χαρακτηριστικὸ παράδειγμα εἶναι ὁ μῦθος τοῦ Δὸν Ζουάν τοῦ ὁποῖου ἡ πρώτη λογοτεχνικὴ ἐμφάνιση ἔγινε ἀπὸ τὸν Tirso de Molina, στὴν Ἰσπανία τοῦ 17ου αἰ. με θεατρικὴ μορφή και με τίτλο Ὁ ἀπατεώνας τῆς Σεβίλλης. Ἀπὸ τότε μέχρι σήμερα οἱ μεταφράσεις, διασκευές, παραλλαγές, ἀναδημιουργίες τοῦ Δὸν Ζουάν εἶναι ἀναρίθμητες. Ὅσοσο αὐτὴ ἡ συσσώρευση τροφοδοτεῖ τὸν μῦθο ἀλλὰ και τὸν ἀλλοιώνει ταυτόχρονα. Γιατὶ ἂν δεχθοῦμε πὼς τὸ ἔργο τοῦ Tirso de Molina ἀποτελεῖ μία ἐκρηξὴ ἀπέναντι στὴν καταπίεση τοῦ χριστιανικοῦ δόγματος, τόσο ἰσχυροῦ στὸν 17ο αἰ., δὲν μπορούμε παρά νὰ παραδεχθοῦμε τὸν αἰσθηματικὸ - ρομαντικὸ χαρακτήρα τοῦ Δὸν Ζουάν τοῦ Byron, ἢ τοῦ ὁμώνυμου τοῦ Πούσκιν, ἐνῶ γιὰ τὸ θεατρικὸ ἔργο, με τὸν ἴδιο τίτλο τοῦ Henri de Montherlant ἡ ἀνάλυση θὰ πρέπει νὰ ἀναδείξει τὸ φιλοσοφικὸ ὑπόβαθρο τοῦ ἔργου. Κάθε ἐποχὴ λοιπόν, δημιουργεῖ ὄχι μόνο τοὺς μῦθους της ἀλλὰ και προτείνει διαφορετικὲς ἀναγνώσεις τῶν ἤδη ὑπαρχόντων. Και ἐδῶ ἀκόμη ἡ σύγκριση μᾶς βοηθεῖ νὰ διαπιστώσουμε ποιά στοιχεῖα

1. Ἀναφέρεται ἀπὸ τὴν S. Fraisse, ὁ.π., σελ. 7.

του μύθου μένουν αναλλοίωτα και ποιά μεταβάλλονται, πώς οι στόχοι του δημιουργού μετατοπίζονται και πώς ή χρήση των συμβόλων αλλάζει την σημασία τής πράξης. Καταλήγουμε έτσι στο συμπέρασμα πώς ή έντεχνη αφήγηση των μύθων συμβάλλει άποφασιστικά στη δημιουργία μις κοινής πολιτισμικής συνείδησης, καλλιιεργεί ώρισμένα αισθητικά ιδεώδη και διαμορφώνει μία κοινή πολιτική και ήθική στάση. Είναι φανερό ότι το λογοτεχνικό κείμενο είναι ή άποκρυστάλλωση ώρισμένων γενικών τάσεων και ταυτόχρονα ή κριτική ή ή άποδοχή τους από τον συγγραφέα που κι αυτός με τή σειρά του άνήκει σε ένα εύρύτερο πλέγμα.

Στο χώρο τής θεματολογίας θα πρέπει να ένταχθούν και οι μελέτες των θεμάτων που γίνονται με βάση τα αισθήματα όπως π.χ. ο έρωτας, ή ζήλεια αλλά και γενικότερες καταστάσεις όπως ο πόλεμος, ή εξέγερση, ή επανάσταση. Με τον τρόπο αυτό βέβαια μπορούμε να ξαναβρούμε τον χώρο τής ιστορίας των ιδεών και των νοοτροπιών γενικότερα¹.

Ο κίνδυνος αυτών των μελετών είναι να δοθεί περισσότερη έμφαση κατά την ανάλυση, στα έξωλογοτεχνικά στοιχεία που συνθέτουν το θέμα και κατ' επέκταση να φτάσουμε σε συμπέρασμα με περιορισμένη ισχύ σε ό,τι άφορα τή λογοτεχνία.

6. Νεώτερα ρεύματα. Σχέσεις λογοτεχνίας και καλών τεχνών.

Ο είκοστός αιώνας αναμόρφωσε ριζικά τις σχέσεις μας με την λογοτεχνία. Έννοιες όπως ή λογοτεχνικότητα, ή οπτική γωνία, ή παρέκκλιση ήρθαν να πλουτίσουν το έπιστημονικό λεξιλόγιο τής λογοτεχνικής κριτικής και να την καταστήσουν έπομένως περισσότερο άκριβη. Ο φορμαλισμός, ο στρουκτουραλισμός ή δομισμός, ή άφηγηματολογία είναι χώροι που αναπτύχθηκαν ραγδαία τα τελευταία έξήντα χρόνια και που άλλαξαν τον προσανατολισμό και την κατεύθυνση των φιλολογικών μελετών. Έχει ήδη αναγνωριστεί ότι ή κύρια ώθηση για την στροφή αυτή δόθηκε από την γλωσσολογία. Δέν θα ήθελα έδώ να κάνω το ιστορικό αυτής τής εξέλιξης, που, με την έκτασή της, ξεφεύγει από τα όρια αυτής τής διάλεξης. Θάθελα όμως να τονίσω ότι και ή Συγκριτική Φιλολογία, στο βαθμό που έθεσε ώρισμένα ζητήματα, όπως τής λογοτεχνικής έπικοινωνίας ή τής περιοδικοποίησης (Périodisation) στη λογοτεχνική ιστορία, συνέβαλε με τον τρόπο της, στην έπεξεργασία των παραπάνω έννοιών. Θάεγα μάλιστα ότι στάθηκε ένα αντίβαρο στη μονόπλευρη και συνεπώς επικίνδυνη θεώρηση και ανάλυση του λογοτεχνικού κειμένου. Ο κυριότερος εκπρόσωπος του «Γλωσσολογικού κύκλου τής Πράγας» Ian Mukarovsky τοπο-

1. Πρβ. Ζ.Ι. Siefert, *Le tyranicide, expression de la révolte, dans le théâtre moderne*, Thèse de Doctorat de troisième cycle, Université de Paris - x, 1980.

θετοῦσε τὸ λογοτεχνικὸ κείμενο μέσα στὸ σύνολο τῆς λογοτεχνικῆς ἱστορίας καὶ τοῦ πολιτισμικοῦ συστήματος, ἀναγνωρίζοντας ἔτσι ἔμμεσα τὴν ἀρμοδιότητα τῶν μεθόδων τῆς Συγκριτικῆς Φολογογίας.

Εἶναι σήμερα γνωστὸ ὅτι ἡ Συγκριτικὴ Φιλολογία δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ ἐμπλουτίζεται ὅταν χρησιμοποιεῖ τις μεθόδους καὶ τις ἔννοιες τῆς θεωρίας τῆς λογοτεχνίας. Ὁ λογοτεχνικὸς στρουκτουραλισμὸς πρόσφερε πολλὰ στὸν τομέα αὐτό. Ἡ συγκριτικὴ μελέτη τῆς δομῆς περισσοτέρων ἔργων, ἡ ἀναζήτηση σταθερῶν καὶ μεταβλητῶν στὸ ὕφος, στὸ περιεχόμενο καὶ στὴν ἰδεολογία, ὁ ὀρισμὸς τῆς ποιητικῆς γλώσσας σὰν τῆς γλώσσας τῶν παρεκκλίσεων, ἡ ἔννοια τῆς πυκνότητας τοῦ κειμένου, ποὺ προτείνεται ἀπὸ τὸν S. R. Levin, συμπληρώνουν αἰσθητὰ τοὺς ὅρους τῆς ἀνάγνωσης, τύχης, δεκτικότητας καὶ διάδοσης ποὺ ἐπεξεργάστηκε καὶ καθιέρωσε ἡ Συγκριτικὴ Φιλολογία.

Ἐκεῖ ὅπου ἡ θεωρία τῆς λογοτεχνίας σταματᾷ σὲ σημάσεις μορφῆς ἡ Συγκριτικὴ Φιλολογία φιλοδοξεῖ νὰ ἐξετάσει ὀλόκληρο τὸ πλέγμα τῆς λογοτεχνικῆς ἐπικοινωνίας. Ἡ γνώση τῶν κοινωνικο-πολιτικῶν συνθηκῶν μέσα στὶς ὁποῖες ἀναπτύχθηκε ἓνα συγκεκριμένο λογοτεχνικὸ εἶδος, δὲν μποροῦν παρὰ νὰ ὀλοκληρῶνουν καὶ νὰ κάνουν περισσότερο ἀντικειμενικὴ τὴν θεώρηση τῶν κειμένων.

Ἀλλὰ ἡ δικαιοδοσία τῆς Συγκριτικῆς Φιλολογίας ἐπεκτείνεται στὴ σχέση τῆς λογοτεχνίας καὶ τῶν καλῶν τεχνῶν. Ἐδῶ ἡ προσπάθεια τοῦ συγκριτολόγου γίνεται δύσκολη. Δὲν ἀρκεῖ ἀπλῶς νὰ ἐπισημανθοῦν οἱ ὁμοιότητες, ἀναλογίες κλπ. ἀνάμεσα σ' ἓνα πῖνακα καὶ ἓνα ποίημα ἢ ἓνα μουσικὸ ἔργο. Χρειάζεται νὰ γνωρίζουμε τὴν ἐκφραστικὴ γλῶσσα τὴν ὁποία ὁ καλλιτέχνης χρησιμοποιεῖ. Κι αὐτὸ γιατί ἡ μουσικὴ, ἡ ποίηση, ὁ κινηματογράφος, ἡ ζωγραφικὴ, τὸ θέατρο ἀποτελοῦν αὐτόνομους κώδικες σημείων, ποὺ δὲν ἀποκαλύπτουν τὴ σημασία τους παρὰ μόνο ὕστερα ἀπὸ εἰδικὴ ἀνάλυση. Ἡ ἰδιαίτερη χρῆση κοινῶν ἢ παγκόσμιων συμβόλων ἀπὸ αὐτὲς τις ἐκφραστικὲς γλώσσες γίνεται μέσα ἀπὸ μιὰ ἀποκλειστικὴ διαδικασία μορφῆς. Ἡ μελέτη καὶ ἀνάλυση τῶν στοιχείων ποὺ τὴν ἀποτελοῦν προϋποθέτει φυσικὰ γνώση τῶν κανόνων τῆς γλώσσας αὐτῆς.

Ἦδη ἀπὸ τὸ 1810, στὴ Γαλλία, ὁ Sobry δημοσίευσε τὸ *Συγκριτικὸ μάθημα ζωγραφικῆς καὶ λογοτεχνίας*, βάζοντας ἔτσι τὰ θεμέλια στὸν χῶρο αὐτὸ ποὺ τὰ τελευταία χρόνια ἀνανεώνεται συνεχῶς.

Κι ἐδῶ βέβαια ἡ γνώση τῆς Ἱστορίας τῶν καλῶν τεχνῶν μᾶς βοηθᾷ σημαντικᾶ: μποροῦμε εὐκόλα νὰ συσχετίσουμε τις ἐπιδράσεις ποὺ δέχθηκε ἓνας συγγραφέας ἀπὸ ἓνα μουσικὸ ἔργο ἢ ἓνα πῖνακα ὅταν ὄλα τὰ συγκρινόμενα ἔργα ἀνήκουν στὴν ἴδια περίπου ἐποχῇ. Ἐνα κλασικὸ παράδειγμα γι' αὐτοῦ τοῦ εἶδους τις μελέτες εἶναι ὁ ὑπερρεαλισμὸς: ἡ ἔκταση καὶ τὸ βάθος ποὺ κατέλαβε σ' ὄλες τις μορφὲς τέχνης μᾶς δίνουν τὸ δικαίωμα νὰ κάνουμε κάθε εἶδους προ-

σεγγίσεις¹.

‘Ο χῶρος τῆς μουσικῆς και τοῦ θεάτρου εὐνοεῖ ἐπίσης τις συγκριτικὲς μελέτες. Εἰδικὰ καταστάσεις σύνθετες, ὅπως ἡ ὄπερα ἐπιβάλλουν ἐκ τῶν πραγμάτων μιὰ προσέγγιση ποῦ θὰ παίρνει ὑπόψη ὅλες τις ἰδιαιτερότητες τῆς σύνθετης αὐτῆς ἐκφραστικῆς γλώσσας, γιὰ νὰ ἀναδείξει τὸ φιλοσοφικὸ ὑπόβαθρο τοῦ ἔργου, ὅπως συμβαίνει π.χ. γιὰ τὸν γερμανὸ φιλόσοφο Schopenhauer, ποῦ ἐπέδρασε ἔμμεσα ἢ ἄμεσα στὴ μουσικὴ τοῦ Wagner και σ’ αὐτὸ ποῦ ὀνομάστηκε βαγκνερισμός.

Μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ ἡ Συγκριτικὴ Φιλολογία γίνεται ὁ καταλληλότερος ἀγωγὸς γιὰ τὸν εὐρύτερο χῶρο τῆς αἰσθητικῆς και τῆς φιλοσοφίας τῆς τέχνης. Τὰ συμπεράσματά της, προϋόντα μιᾶς ἐπεξεργασίας τόσο τῆς μορφῆς ὅσο και τοῦ περιεχομένου, μποροῦν νὰ ἀποτελέσουν τὴ βάση γιὰ ἓνα πληρέστερο στοχασμὸ πάνω στὸ μέλλον τῆς Τέχνης.

7. Ἡ Ἑλλάδα και ἡ Συγκριτικὴ Φιλολογία.

Οἱ σχέσεις τῆς νεοελληνικῆς φιλολογικῆς ἐπιστήμης μὲ τις μεθόδους τῆς Συγκριτικῆς Φιλολογίας ἀκολούθησαν μιὰ πορεία παράλληλη μὲ αὐτὴ τῆς ἀνακάλυψης ἀπὸ τὸν Νέο Ἑλληνισμὸ τοῦ δυτικοῦ πνεύματος.

Ἔδωσα πιὸ πάνω σὲ γενικὲς γραμμὲς τὴν ἀνακάλυψη τῶν διαφόρων λογοτεχνιῶν τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης στὸ β’ μισὸ τοῦ 18ου αἰώνα. Ἡ διαδικασία ὅπως εἶδαμε ἦταν ἀργὴ και ἀτελής· αὐτὸ ὅμως δὲν ἐμπόδισε τὴν ἀνάπτυξη και καθιέρωση τῆς ἔννοιας τῆς σύγκρισης σὰν ἐργαλείου γιὰ τὴν παράλληλη γνώση περισσοτέρων ἐθνικῶν λογοτεχνιῶν. Ἀντίθετα ἡ γνώση ἔγινε περισσότερο στέρεη και πολὺμορφη. Εἶδαμε ἀκόμη τὸν ρόλο ποῦ ἔπαιξε ὁ διαφωτισμὸς και ὁ ρομαντισμὸς ἀργότερα στὴ προσπάθεια αὐτή. Νομίζω πὼς θὰ πρέπει νὰ μείνουμε στὸ ἴδιο ἱστορικὸ πλαίσιο, (λαμβάνοντας βέβαια ὑπόψη τις ὑπάρχουσες χρονικὲς ἀποστάσεις ποῦ διαφοροποιοῦν τὴν ἑλληνικὴ περίπτωση) γιὰ νὰ διακρίνουμε τὰ στάδια ἐξέλιξης τῆς ιδέας τῆς σύγκρισης και τῆς ἀναγωγῆς της σὲ ἐργαλεῖα ἔρευνας γιὰ τὴ φιλολογία, στὸν νεοελληνικὸ χῶρο.

Ἄο νεοελληνικὸς διαφωτισμὸς, ὄντας ὁ κύριος ἀγωγὸς τῆς ἔλευσης τοῦ δυτικοῦ πνεύματος, εὐνόησε μὲ τὴ λειτουργία του αὐτὴ τὴν γνώση και σὲ πολλὲς περιπτώσεις ἐξοικείωσὴ μας μὲ τις πνευματικὲς πραγματοποιήσεις τῶν δυτικοευρωπαϊκῶν ἐθνῶν. Σὰν χαρακτηριστικὸ παράδειγμα αὐτῆς τῆς διαδικασίας θὰ μπορούσα νὰ ἀναφέρω τὸ ἔργο τοῦ Νικολάου Μαυροκορδάτου *Φιλοθέου πάρεργα*, γραμμένο στὰ 1718. Σύμφωνα μὲ τὸν Κ.Θ. Δημαρᾶ στὸ ἔργο αὐτὸ ποῦ ἀνοίγει παράθυρα πρὸς τὴν Δύση» γίνεται γιὰ πρώτη φορὰ λόγος γιὰ συγγρα-

1. Πρβ. Claude Abastado, *Introduction au Surréalisme*, Paris, Bordas, 1971.

φείς και διανοούμενους τῆς Δύσης, ὅπως ὁ Bacon, ὁ Hobbes, ὁ Μακιαβέλλι¹. Ὁ συγγραφέας παρουσιάζει τὸν καθένα σὲ σχέση μετὰ τὸ ἔθνος καὶ τὴν λογοτεχνία στὰ ὅποια ἀνήκει, διακρίνοντας ἔτσι τὶς πολιτισμικὲς ἰδιοτυπίες καὶ τὶς πνευματικὲς ἀποχρώσεις τοῦ χώρου καὶ τῆς σκέψης ἀπὸ τὴν ὁποία προέρχεται. Ἐξάλλου οἱ ἔρευνες ποὺ ἔγιναν πᾶνω στὸ 18ο αἰ. ἔδειξαν τὶς διαστάσεις τῆς ὑποδοχῆς τοῦ δυτικοευρωπαϊκοῦ πνεύματος στὸ νεοελληνικὸ χῶρο. Ἐνα δευτέρου παραδείγμα πού θὰ ἤθελα νὰ ἀναφέρω εἶναι τὸ ἔργο τοῦ Κωνσταντίνου Κούμα, *Ἱστορίαι τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων δημοσιευμένο στὰ 1831*, καὶ ἐιδικότερα τὶς ἱστορίες των εὐρωπαϊκῶν λογοτεχνιῶν ποὺ ἐμπεριέχονται. Ὁ συγγραφέας ἀφοῦ δηλώνει ὅτι τρία ἔθνη τὸ Ἀγγλικόν, τὸ Γαλλικόν καὶ τὸ Γερμανικόν «ἐχορήγησαν τὰ πλεῖστα... ἐντὸς τῆς ἐπικρατείας τῶν τεχνῶν καὶ ἐπιστημῶν» τονίζει: «Τὰ τούτων συγγράμματα εἶναι ἀπεικόνισμα τῆς ἀναπτυσσομένης ζωῆς, ἀναλόγως μὲ τὰς ἐθνικὰς των ἰδιότητας, καὶ τοὺς διαφόρους βαθμοὺς τῆς πνευματικῆς των μορφώσεως»². Ἐξάλλου στὸ ἔργο του αὐτὸ ὁ Κούμας ὑποστηρίζει τὴν ἀνάγκη συγγραφῆς μιᾶς Καθολικῆς ἱστορίας τῆς Εὐρώπης τῆς ὁποίας ἡ ἑλληνικὴ ἱστορία ἀποτελεῖ μέρος ἀναπόσπαστο.

Ἀνάφερα αὐτὰ τὰ δύο παραδείγματα σὰν ἐνδείξεις τῆς θέλησης γιὰ τὴν εὐρωπαϊκὴ ἐνσωμάτωση τῆς νεοελληνικῆς πολιτισμικῆς πραγματικότητος. Δὲν νομίζω πὼς θὰ πρέπει νὰ ἀναζητήσουμε ἐδῶ τὴν ἰδέα τῆς σύγκρισης, τουλάχιστο μὲ τὴν ἴδια σημασία πού τῆς ἔδινε π.χ. ὁ Villemain στὴν ἴδια περίπτου ἐποχῇ.

Ἡ ἔξαρση τοῦ ἐθνικισμοῦ πού κυριεύει τὴν Εὐρώπη στὸ 19ο αἰ. καὶ στίς πρῶτες δεκαετίες τοῦ 20οῦ δὲν ὑπῆρξε μὲ κανένα τρόπο ἓνα ἐμπόδιο στὴν ἀνάπτυξη καὶ ἀκαδημαϊκὴ καθιέρωση τῆς Συγκριτικῆς Φιλολογίας. Στὴν Ἑλλάδα ἡ ἔλευση τῆς ἰδέας τῆς σύγκρισης ἔρχεται ἀργά, ἄλλοτε ἔμμεσα κι ἄλλοτε ἀρνητικὰ. Ὁ Ν. Γ. Πολίτης, ὁ Παλαμᾶς, ὁ Ξενόπουλος, ὁ Συκουτρῆς ἀναφέρθηκαν στὴν ἔννοια τῆς σύγκρισης, ὁ τελευταῖος ἀρκετὰ ἐκτεταμένα³. Ἀλλὰ νομίζω πὼς ἡ γενιὰ τοῦ τριάντα συνέβαλε στὴν ὀριστικὴ, ἔστω καὶ μερική, ἐγκατά-

1. Τὰ «Φιλοθέου Πάρεργα» εἰς *Νεοελληνικὸς Διαφωτισμὸς*, Ἀθήνα, Ἐρμῆς, 1980, 2η ἐκδοσις, σελ. 274.

2. *Ἱστορία τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων ἕως τῶν ἡμερῶν μας*, ἐν Βιέννῃ τῆς Αὐστρίας, 1831, τόμος ἕκτος, σελ. μδ'

3. Σύμφωνα μὲ τὸν Κ.Θ. Δημαρᾶ ὁ Ν. Γ. Πολίτης ἀρνοῦνταν τὶς ξένες ἐπιδράσεις στὸν Ἑρωτόκριτο, ἐνῶ ἀντίθετα ὁ Παλαμᾶς καὶ ὁ Ξενόπουλος εἶχαν ἀπόλυτη συνείδηση τῶν εὐρωπαϊκῶν δανείων τῆς νεοελληνικῆς λογοτεχνίας. Βλ. Κ.Θ. Δημαρᾶ *Συγκριτισμὸς*, περ. ΜΝΗΜΩΝ, τόμος 8ος, Ἀθήνα, 1980, σσ. 117, 118. Ὑπενθυμίζω ἐδῶ τὸ ἀποτελεσμα τῶν ἐρευνῶν τοῦ Ν. Cartoijan σχετικὰ μὲ τὰ ξένα πρότυπα τοῦ Ἑρωτόκριτου: *Le modèle français de l' Erotokritos, poème crétois du XVIIe siècle*, Revue de Littérature Comparée, 16, 1936, σσ. 265-293. Ὁ Συκουτρῆς χρησιμοποίησε τὸν ὄρο Γραμματολογία πού, ὅπως εἶναι γνωστὸ ἀφορᾶ τὴν Ἱστορία τῆς Λογοτεχνίας. Ἡ θέση του ὁμως, ἔστω καὶ ἀπέναντι στὸν ὄρο «Συγκριτικὴ Γραμματολογία», ὑπῆρξε ἀρνητικὴ. Βλ. Ἰωάννου Συκουτρῆ, *Μελέται καὶ Ἀρθρα*, Ἐκδόσεις τοῦ Αἰγαίου, Ἀθήνα, 1956.

σταση του ὄρου στην 'Ελλάδα: ὁ Κ. Θ. Δημαρᾶς σέ πολυάριθμα ἄρθρα καὶ μελέτες τὴν χρησιμοποίησε σὰν ἐργαλεῖο γιὰ τὴν ἔρευνα τῆς νεοελληνικῆς φιλολογίας¹. Ἀπὸ τὸν χῶρο τῆς λογοτεχνίας, ὁ Γ. Σεφέρης, μᾶς ἐξοικείωσε μὲ παράλληλες ἀναγνώσεις 'Ελλήνων καὶ ξένων δημιουργῶν².

Ὡστόσο ἡ παρουσία τῆς Συγκριτικῆς Φιλολογίας παραμένει ἐλλιπής, παρὰ τὸ γεγονός ὅτι διδάσκεται στὸ Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης. Δὲν ὑπάρχει ἀκόμα στὴ χώρα μας οὔτε ἐθνικὴ ἔταιρεία οὔτε εἰδικευμένο περιοδικό. Ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρὰ ὁ ἀριθμὸς καὶ ἡ ποιότητα τῶν ἐργασιῶν συγκριτικῆς φιλολογίας ποὺ δημοσιεύθηκαν τὰ τελευταῖα χρόνια, ἡ μνεία τῆς Συγκριτικῆς Φιλολογίας σὰν μεθόδου ἔρευνας σὲ εἰδικευμένα ἐγχειρίδια, ἡ ἐνταξί της σὲ προγράμματα μεταπτυχιακῶν σπουδῶν τοῦ I.K.Y., δείχνουν μὲ τὸν πῶ σαφῆ τρόπο τὴν ἀνάγκη νὰ καλυφθεῖ ἡ καθυστέρηση ποὺ εἶχε ἡ χώρα μας σ' αὐτὸν τὸν τομέα³.

1. Ἐνδεικτικὰ παραπέμω: «πραγματικὰ πιστεύω ὅτι μόνη ἡ συγκριτικὴ φιλολογία θὰ μπορέσει νὰ ἐντάξει τὴν γραμματεία μας μέσα στὰ μεγάλα παγκόσμια ρεύματα, νὰ δείξει ἔτσι τὰ ξένα στοιχεῖα ποὺ παρέλαβε, νὰ ἐξάρει τὰ σημεῖα τῆς ἰδιοτυπίας της καὶ ταυτοχρόνως νὰ διαγράψει ἀκριβέστερα τὴ προσωπικότητά της, ἀποκαλύπτοντας τὸν ἰδιάζοντα τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο ἀφομοίωσε καὶ ἀφομοιώνει τὰ ξένα στοιχεῖα». Κ.Θ. Δημαρᾶς, *Ἑλληνικὸς Ρωμαντισμὸς*, Ἀθήνα, Ἐρμῆς, 1982, σελ. 60.

2. Βλ. κυρίως Γ. Σεφέρη, «Κ. Π. Καβάφης, Θ.Σ. Ἐλιοτ παράλληλοι», Ἀγγλοελληνικὴ Ἐπιθεώρηση, τόμ. 3, ἀριθ. 2 Ἰουνῖος 1947, σσ. 33-34.

3. Μία ἱστορικὴ μελέτη γιὰ τὴν ἔλευση καὶ καθιέρωση τῆς Συγκριτικῆς Φιλολογίας στὴ χώρα μας θὰ ἦταν ἐξαιρετικὰ χρήσιμη. Τὸ βιβλίο τῆς Ἑλένης Πολίτου - Μαρμαρινοῦ καλύπτει πρακτικὲς ἀνάγκες τῆς διδασκαλίας τοῦ μαθήματος, ἐνῶ οἱ σελίδες ποὺ ἀφιέρωσε ὁ Π. Δ. Μαστροδημήτρης στὴν *Εἰσαγωγή στὴ Νεοελληνικὴ Φιλολογία*, Ἀθήνα, Παπαζήσης, (3η ἔκδοση) 1978, σσ. 238-242, δείχνουν ὅτι αὐτὸς ὁ τρόπος ἔρευνας τῶν γραμμάτων ἔγινε ὀριστικὰ ἀποδεκτός. Σ' αὐτὸ συνηγοροῦν κυρίως μιά πλειάδα λαμπρῶν συγκριτικῶν ἐργασιῶν ποὺ δημοσιεύθηκαν τὰ τελευταῖα χρόνια ἀπὸ Ἕλληνες καὶ ξένους ἐρευνητὲς μὲ ἀντικείμενο τὴ νεοελληνικὴ λογοτεχνία. Γιὰ εὐνόητους λόγους δὲν μπορῶ νὰ τίς ἀναφέρω ὅλες· σημειῶνω γι' αὐτὸ τίς σπουδαιότερες: Ἄλκη Ἀγγέλου, «Πῶς ἡ νεοελληνικὴ σκέψη ἐγνώρισε τὸ «Δοκίμιο» τοῦ John Locke», Ἀγγλοελληνικὴ Ἐπιθεώρηση, Περίοδος Β', τόμ. 7, ἀρ. 6 Φθινόπωρο 1954, σσ. 128-149. Γ. Π. Σαββίδη, «Bertolt Brecht - K.II. Καβάφης: μῖα προσέγγιση», *ΕΕΦΣΠΘ*, 11, 1969, 327-331. Κώστα Στεργιόπουλου, *Οἱ ἐπιδηροῦσες στὸ ἔργο τοῦ Καρυωτάκη*. Ἐκδόσεις Σοκόλης, Ἀθήνα, 1972. R. Lavagnini «Kavafis e Rodebach», *Sicilorum Gymnasium*, νέα σειρά, ἔτος XXVII/2, Ἰούλ. - Δεκέμβ. 1974, 536-545 Ἑλένη Πολίτου Μαρμαρινοῦ, *Ὁ Κωστής Παλαμᾶς καὶ ὁ γαλλικὸς παρνασισμὸς. (Συγκριτικὴ φιλολογικὴ μελέτη)*, Ἀθήνα, 1976. Νάσου Βαγενᾶ, *Ὁ ποιητὴς καὶ ὁ χορευτὴς*. Ἀθήνα, Κέδρος, 1979.

Νομίζω πώς θα πρέπει να γίνει κοινή συνείδηση σ' όσους ασχολοῦνται με τὴν ἔρευνα καὶ τὴ διδασκαλία τῆς νεοελληνικῆς φιλολογίας πὼς ὁ συγκριτισμὸς ἀποβλέπει σ' ἓνα κοινὸ ἀνθρωπιστικὸ ἰδανικὸ. Οἱ συγκριτικὲς συσχετίσεις ἀνάμεσα στὴ νεοελληνικὴ φιλολογία καὶ στὶς ὁμολογὲς τῆς ξένης μᾶς ὀδηγεῖ σὲ μιᾶ καλύτερη αὐτογνωσία, σὰν λαοῦ, σταθμίζει μὲ μεγαλύτερη ἀκρίβεια τὴν προσφορὰ μας καὶ τὴ θέση μας στὸ παγκόσμιο πολιτισμικὸ σύνολο.